

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Hedi-Liis Kalu

**LEA SHAVERI TEOSE „ENDING BOOK
HUNGER“ VALITUD PEATÜKKIDE TÕLGE JA
TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS**

Magistritöö

Juhendaja: Terje Loogus

Tartu

2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILINE OSA	6
1.1. Populaarteaduslike tekstide tõlkimisel esinevad probleemid	6
1.2. Metafooride tõlkimine	8
1.3. Nimede ja nimetuste tõlkimine	12
1.4. Tõlketeeoreetilised lähtekohad	15
2. EMPIIRILINE OSA	17
2.1. Lähteteksti analüüs	17
2.2. Tõlkeprobleemide analüüs	19
2.2.1. Metafooride tõlkimise analüüs	19
2.2.2. Nimede ja nimetuste tõlkimise analüüs.....	25
2.2.3. Muude väljendite tõlkimise analüüs.....	32
2.3. Tõlkeprobleemide analüüsi järeldused	37
3. SIHTTEKST	40
KOKKUVÕTE	58
KASUTATUD KIRJANDUS	60
SUMMARY	63

SISSEJUHATUS

Kõige lihtsamini öeldes kujutab tõlkimine endast keelte- ja kultuuridevahelist suhtlust, kus läbi tõlke loomise vahendatakse teavet lähtekeelest sihtkeelde. Tõlkimine pole lihtsalt sõnade ühest keelest teise toomine, vaid see on lähteteksti eesmärgi, selles sisalduva teabe, lähtekultuuri ja lähteteksti autori hoiakute ülekandmine sihtteksti. Tõlkimisega tegeletakse ülemaailma iga päev, mille tulemusena rikastuvad sihtkultuurid pidevalt läbi lähteteksti ja selles sisalduvate lähtekultuuriliste eripärade, kommete, mõtete ja sõnavara. Eriti mitmekesisustab nii sihtkeel kui ka sihtkultuur just kirjandustekstide tõlkimisega. Ükski loodud tõlge pole kunagi sarnane teisele, sest kõik tõlke loojad tõlgendavad lähteteksti erinevalt ning tõlgivad seda oma püstitatud eesmärgi, arusaama ja loovuse kohaselt. Seetõttu võib ühest lähtetekstist luua mitmeid erinevaid versioone. Samuti pole ükski tõlge kunagi üks ja õige, kuna tõlkemaailmas ei eksisteeri sellist mõistet nagu *ideaalne tõlge*. Nii nagu kõik inimesed erinevad üksteisest, erinevad ka kõik tõlged omavahel.

Magistritöö teemaks on kommenteeritud tõlge, mille käigus tõlgitakse esmalt Lea Shaveri ingliskeelsest populaarteaduslikust teosest „Ending Book Hunger“ valitud peatükid eesti keelde. Seejärel analüüsitakse lähemalt tõlkimisprotsessis esinenud probleeme, toetudes samal ajal teoreetilises osas välja toodud teooriale.

Magistritöö eesmärgiks on raamatunälja aktuaalsuse teadvustamine. Lõputöö raames loodav tõlge aitab esmajoonel informeerida eestikeelseid lugejaid, mis aitaks neil näha tegelikkust ehk kui oluline on selle teemaga just praegu tegelema hakata. Tõlge annab ka panuse probleemi leevendamisesse, sest nii nagu oli lähteteksti autori eesmärk kaasata oma raamatu lugejaid raamatunälja lõpetamiseks, soovib ka lõputöö autor tuua probleemi eestikeelsetele lugejatele lähemale, et üheskoos saaksime seda probleemi lahendada hakata. Käsitletav töö ja selles loodav tõlge on olulised ka põhjusel, et tõlge aitab rikastada eestikeelset sõnavara ja tuua keelde uusi keelelisi termineid, millele lisaks täieneb mõiste „raamatunälg“ ja selle olemus. Lisaks käsitletakse töös ka metafooride ning asutuste, organisatsioonide ja internetilehekülgede nimede ja nimetuste tõlkimist, mis annab omapoolse panuse tõlketeooria täiustamisse. Lõputöö autor on seadnud endale läbi töö tegemise ka isikliku eesmärgi, milleks on panna ennast tõlkimisel proovile ning luua ladus ja sihtkultuurile arusaadav tõlge.

Enne töö alustamist on töö autor püstitanud ka kaks uurimisküsimust, millele soovib ta töö käigus vastused leida. Autor soovib saada vastuseid järgmistele küsimustele:

- Kuidas tõlkida kujundlikku keelt, kui otsetõlge pole võimalik?

- Milline tõlkemeetod on kõige sobivam asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimiseks?

Magistritöö on jagatud kolmeks osaks, kus esimeses pooles tuuakse teoreetilises osas välja teooria, millele põhinetakse tõlke loomisel. Töö teises pooles ehk empiirilises osas kirjeldatakse erinevaid tõlkimisel probleeme tekitanud kohti, mida analüüsitakse põhjalikult, rääkides nende sõnade või väljendite sihtkeelsete vastete leidmise protsessist. Viimases osas esitatakse lähteteksti valitud peatükkide eestikeelne tõlge.

Teoreetiline osa koosneb neljast peatükist, milles esimeses käsitletakse üldiselt populaarteaduslike tekstide tõlkimist ning tuuakse välja Hala Sharkase käsitluse kohaselt, millised on põhilised probleemsed kohad, millega tuleb populaarteadusliku tõlke loomisel arvestada. Seejärel räägitakse järgnevates peatükkides lähemalt lõputöös tõlke loomisel tekkinud kahest suurest probleemist, milleks osutus nii metafooride kui ka erinevate asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimine, ning millele lisaks tuuakse mõlema teema juures välja erinevad tõlkemeetodid, kuidas neid lähtekeelest sihtkeelde tõlkida saab. Nendes kahes peatükis lähtutakse Peter Newmargi metafooride ning asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimise teooriast. Lisaks tuuakse välja ka näiteks Anne Lange ning Nahashon A. Nyangeri ja Rachel Wangari teemade käsitlused. Viimases peatükis tuuakse välja tõlketeoreetilised lähtekohad, milles räägitakse lähemalt, millist tõlketeooriat ja -meetodi kasutatakse terve tõlke loomisel. Lisaks kirjeldatakse ka Katharina Reißi ja Hans J. Vermeeri tekstitüüpide käsitluse kohaselt, milline on tõlkimiseks valitud lähtetekst oma eesmärgi poolest.

Töö empiirilises osas analüüsitakse kõigepealt tõlkimiseks valitud teost „Ending Book Hunger“, milleks tegemiseks kasutatakse Hille Saluääre tõlget Christiane Nordi tõlkepõhise tekstianalüüsi mudelist. Peale lähteteksti analüüsimist kirjeldatakse täpsemalt tõlke loomisel esile kerkinud probleeme ning nende lahendamist. Tõlkeprobleemide analüüsis toetutakse töö teoreetilises osas välja toodule. Kokku on analüüsitud 20 erinevat probleemi, millest seitse käsitleb metafooride tõlkimist, seitse asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimist ning ülejäänud kuus muid tekkinuid probleeme. Analüüsiosa lõpuks tuuakse välja ka

järeldused, kus vastatakse ka sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustele. Analüüsisiosale järgneb lähtekeelse teksti eestikeelne tõlge.

1. TEOREETILINE OSA

Selles peatükis keskendutakse esmalt populaarteaduslike tekstide tõlkimisel esinevatele probleemidele ja tuuakse need Hala Sharkase artiklis kirjutatu abil välja. Seejärel räägitakse lähemalt kahest tõlketöös esinenud takistuskohast, milleks osutusid metafooride ning nimede ja nimetuste tõlkimine. Mõlemas peatükis kirjeldatakse nende probleemide lahendamiseks mõeldud erinevaid tõlkemeetodeid, mille tegemisel järgitakse Peter Newmarki käsitlust. Viimaseks peatükis tuuakse välja tõlketeoreetilised lähtekohad, milles tutvustatakse lähemalt, millist tõlketeooriat ja -meetodi kasutatakse terve tõlke loomisel.

1.1. Populaarteaduslike tekstide tõlkimisel esinevad probleemid

Iga tekstiliigi, nii ilukirjandusliku kui ka populaarteadusliku teksti, tõlkimise juures esinevad tõlkijal tõlkeprotsessi jooksul mitmesugused keerulised probleemid. Nende lahendamiseks on tõlkijal vaja süübida tekkinud probleemi rohkem sisse ja leida sellele adekvaatne lahendus. Kogu see protsess võib tõlkija jaoks olla väga aeganõudev ja keeruline. Teksti tõlkimine polegi alati kõige lihtsam töö, mis pealtvaatajana aga tunduda võib, sest alatasa tuleb erinevate keeruliste aspektidega kokku puutuda. Tõlketööd lihtsustab aga kohe alguses see, kui tõlkija enne tööle asumist töötab läbi lähteteksti, saab aru selle eesmärgist ning paneb paika oma loodava sihtteksti võimaliku lugejaskonna ja eesmärgi. Edasi tuleb tõlkimise käigus valida sobivad tõlkestrateegiad ja -meetodid ning ka adekvaatsed abistavad allikad ning nii valmibki lõpuks üks tõlge. Tõlkija tööd lihtsustab oluliselt ka arusaam, et maailmas ei eksisteeri ühtegi ideaalset tõlget. Iga tõlkija kannab lähteteksti mõtet sihtkeelde üle selliselt nagu tema ise sellest aru on saanud.

Kuna magistritöö autor valis endale tõlkimiseks populaarteadusliku raamatust katkeid, käsitletakse siinkohal vaid populaarteaduslikele tekstidele omaseid probleeme ja lähtutakse Sharkase artiklist, kus analüüsiti ingliskeelse populaarteadusliku teksti araabia keelde tõlkimisel esinenud probleeme. Siinkohal võib sihtkeeleks olla mistahes muu keel, sest populaarteadusliku teksti tõlkimisel mistahes keelde esinevad enamasti samasugused probleemid.

Populaarteaduslike tekstide tõlkimisel võivad esineda järgmised probleemid (Sharkas 2009: 50–59):

1) Idioomid ja metafoorid. Metafooride ja idioomide tõlkimine on problemaatiline, kuna need kannavad endas lähtekultuurilisi tunnuseid, mida on tihtipeale väga keeruline tuua üle sihtkeelde. Idioomide ja metafooride tõlkimisel kasutatakse sageli parafraseerimist, sihtkeeles sama metafooriga asendamist või tehakse otsetõlge. Kui lähteteksti aga parafraseerida kaob selle tõttu ära lähtetekstis esinevate idioomide ja metafooride emotsionaalsus ning täpsus, kuid kadu on arusaadav juhul, kui sihtkeeles ei eksisteeri lähtekeelele vastavaid idioome ja metafoore või kui sihtkeeles olemasolevad on sobimatu tähendusega.

2) Nimed ja nimetused. Tõlkimisel tekitavad probleeme ka erinevad pärisnimed, asutuste nimed ja nimetused ning kaubamärgid, kuna need on samuti nagu metafooridki lähtekultuuri spetsiifilised. Lähtekeelsed nimed tuuakse sihtkeelde enamasti üle koodivahetusena, kus sihtkeelses tekstis esineb lähtekeelse nime või nimetuse originaalkuju, mida pole sihttekstis ära tõlgitud, sõnasõnalise tõlke näol ja ka translitereerides. Tihtipeale kasutatakse tõlkimisel kahte meetodit korraga. Nimede ja nimetuste tõlkimisel on isegi hea jätta sihttekstis alles lähtekeelne termin, kuigi see toob lugejatele kaasa koodivahetuse, mistõttu muutub loetav tekst võõrapäraseks, millest kõik ei pruugi lisaks ka aru saada, kuid siinkohal on see isegi sobilik tagamaks lähteteksti ja originaalnime täpsuse.

3) Teadus- ja tehnilised terminid. Lisaks toovad tõlkeprotsessis ka teadus- ja tehnilised terminid endaga kaasa probleeme, mida saab oma olemuse poolest jagada leksikaalseteks, kontseptuaalseteks ja stilistilisteks probleemideks. Neid termineid tuuakse ühest keelest teise enamasti üle kas tõlkelaenude, sõnasõnalise tõlke või nende mõlema kombineerimise teel.

4) Liitsõnad ja nominaalstiil. Lisaks tekitavad tõlkijatele probleeme ka liitsõnad ja nominaalstiil. Sellised grammatilised kitsaskohad tõlgitakse ühest keelest teise sihtkeele grammatikanorme kasutades ehk lähtekeele liitsõnad ja nominaalstiil kohandatakse tõlkes sihtkeelele omaseks.

Kõigi nende probleemide lahendamisele ja üldse kogu tõlkeprotsessi lihtsustamisele aitavad kaasa paljud tõlkijaga seotud faktorid. Kõige olulisem oskus on loomulikult see, et tõlkija peab nii lähte- kui sihtkeelt suurepäraselt valdama ning olema teadlik mõlema keele eripäradest.

Lisaks aitab tõlkijat ka see, kui tal on valitud teemast suurepäraseid laialdased tausta- ja erialateadmised.

Eelnimetatud populaartekstide tõlkimisel esinenud probleemid on suurepäraseks alustalaks tõlkijale, kes seisab silmitsi sama tekstitüübi tõlkimisega. See annab aimu, milliste probleemidega võib tõlkija kokku puutuda ja ehk aitab see tal ka nendest kiiremini jagu saada. Järgnevalt keskendub töö autor samuti nii metafooride kui nimede tõlkimisega seotud probleemidele, millega tal valitud teose tõlkimisel tegelda tuli ning analüüsib lähemalt, kuidas ehk milliseid tõlkemeetodeid kasutades neid probleeme lahendada saab.

1.2. Metafooride tõlkimine

Sõna *metafoor* pärineb kreekakeelsest sõnast *metaphora*, mis eestikeeles tähendab *ülekannet* (Lange 2008: 44). Eesti keele seletavas sõnaraamatus on terminit *metafoor* defineeritud kui „sõna või väljendi kasutamine sarnasuse alusel uudses, ülekantud tähenduses“ (EKSS 2009 *sub* metafoor).

Metafooride tõlkimine kuulub tõlkeprotsessis keerulisemate ülesannete hulka, kuna see tekitab tõlkijale väga palju erinevaid probleeme. Metafooride tõlkimine pole ainult tavaliste sõnade ritta asetamine. Enne metafoori tõlkimist tuleb tõlkijal metafoori tähendusest kõigepealt lähtekeelses tekstis aru saada ja seda ka nii, nagu lähteteksti autor seda ette nägi. Seejärel tuleb mõelda, kuidas ehk mis tõlkemeetodit kasutades lähteteksti mõte sihtkeelde üle kanda. Sellisena välja kirjutatuna võib see protsess tunduda küll väga lihtsana, mis tegelikult pole ka kõige kogenuma tõlkija jaoks üldsegi nii. Metafooride tõlkimise juures on probleemiks just see, et need on igale kultuurile ja selle keelele omased ning seejuures on nendes sisalduvate mõtete ülekandmine ühest keelest ja kultuurist teise vägagi keeruline. Kõik metafoorid ei saagi igal pool maailmas samasugused olla, sest iga inimene mõistab maailma erinevalt.

Metafoore kasutatakse teksti illustreerimiseks, mis muudab selles sisalduva mõtte värvilisemaks ja uudsemaks. Metafoorid jagunevad nii lihtmetafoorideks kui ka mitme sõnalisteks, mis on oma olemuse poolest keerulisemad (Newmark 1984: 85). Nii ühe- kui ka rohkema sõnalist metafoori on võimalik osadeks lahti võtta (Lange 2008: 42). See annab tõlkijale võimaluse seda lähemalt analüüsida, tuvastada selles sisalduv mõte ja leida selle

tõlkimiseks vajalik tõlkemeetod. Metafooride tõlkimise juures peaks tõlkija tähele panema seda, mida Anne Lange (2008: 42) on samuti öelnud „Et teksti tunnetuslik väärtus säiliks ka tõlkes, peaks kõik, mis metafoorselt taibatud ja öeldud originaalis, metafoorseks jääma ka igas teises keeles“.

Newmarki (1984: 85–94) käsitluse kohaselt saab metafoore jagada viide erinevasse tüüpi:

a) surnud metafoorid (*dead metaphors*). Surnud metafoorid on metafoorid, mis on keeles ära tuhmunud ehk teisisõnu kaotanud oma kujundliku tähenduse. Näiteks on inglise keele puhul sellisteks sõnadeks *space* (eesti keeles *ruum*), *foot* (eesti keeles *jalg*) ja *mouth* (eesti keeles *suu*). Surnud metafoore pole tavaliselt keeruline tõlkida. (Newmark 1988: 106) Surnud metafooride alla liigenduvad ka teistest keeltest üle kantud läbipaistmatud sõnad. Inglise keele puhul on selline sõna näiteks *consider* (eesti keeles *kaalutlema*). (Newmark 1984: 85–86)

b) klišeemetafoorid (*cliché metaphors*). Klišeemetafoorid on metafoorid, mida on liiga palju kasutatud ja mis on tegelikult oma aja juba ära elanud. Klišeemetafoore kasutatakse tekstides tihtipeale selge mõtte edastamise asemel, mis raskendavad tekstist arusaamist. (Newmark 1988: 107) Klišeelised metafoorid esinevad tavaliselt kollokatsioonina, kus ühel juhul eksisteerib näiteks omadussõna koos nimisõnaga, mida saab illustreerida näite *filthy lucre* (eesti keeles *räpane tulu*) varal, mida kutsutakse lihtmetafooriks. Teisel juhul esineb tegusõna koos nimisõnaga, mille kohta saab tuua näiteks *explore all avenues* (eesti keeles *kõiki võimalusi kaaluma*). Lisaks muutuvad mõned moesõnad ebasobiva kasutamise või liigkasutamise tõttu klišeeks. Näiteks ingliskeelsed sõnad *strategy* (eesti keeles *strateegia*) või *crucial* (eesti keeles *oluline*). (Newmark 1984: 87)

c) püsimeetafoorid (*stock metaphors*). Püsimeetafoorid on metafoorid, mida kasutatakse füüsiliste või vaimsete olukordade kirjeldamiseks, kuna nad kannavad endas emotsionaalsust. Näiteks on selliseks väljendiks inglise keeles *he's a man of good appearance* (eesti keeles *ta on kena mees*). Ülekasutamine neid metafoore klišeeks ei muuda. (Newmark 1988: 108) Püsimeetafoorid sisaldavad endas tihtipeale nii kultuurilisi, universaalseid kui ka subjektiivseid külgi (Newmark 1984: 87).

d) uued metafoorid (*recent metaphors*). Uued metafoorid on metafoorid, mis on sageli anonüümsetena tekkinud neologismid, mis on lähtekeelses kultuuris väga populaarsed. Uue

metafoori näiteks saab tuua *head-hunting* (eesti keeles *personaliotsing* või *päid jahtima*). (Newmark 1988: 111–112)

e) originaalsed metafoorid (*original metaphors*). Originaalsed metafoorid on metafoorid, mille on loonud lähtekeelse teksti looja ning mis sisaldavad tema sõnumit, isiksust ja vaateid (Newmark 1988: 112). Need metafoorid valmistavad tõlkijale raskusi sellega, et need võivad sisaldada endas nii keerulist kui ka mitmetähenduslikku mõtet. Teistel juhtudel peab tõlkija jagu saama korraga nii metafooris sisalduvast polüseemiast kui ka sõnamängust. (Newmark 1984: 93)

Kuna metafoorid kujutavad oma lähtekultuuri spetsiifilisusega tõlkijale tõlkimisprotsessi käigus palju probleeme, on siinkohal oluline see, et tõlkija valib nende tõlkimiseks välja sobivad tõlkemeetodid. Nii saavad korrektselt valitud meetodid tõlkijat tema töö tegemisel toetada ja hõlbustada seeläbi tööprotsessi.

Newmark (1984: 88–91) kirjeldab, et metafooride tõlkimisel saab lähtuda seitsmest erinevast meetodist, mida illustreeritakse nii Newmarki kui ka Anne Lange näidete varal:

1. Sama kujutise reprodutseerimine sihtkeeles. See on tavapärane meetod lihtmetafooride ühest keelest teise üle kandmisel, mida Newmark illustreerib ingliskeelse väljendi *ray of hope* (eesti keeles *lootusekiir*) abil.

2. Lähtekeelse kujutise asendamine sihtkeelele omase kujutisega. Seda tõlkemeetodit illustreerib Newmark näite *other fish to fry* (eesti keeles *on teisi asju, millega tegelda*) varal.

3. Metafoori tõlkimine võrdluse abil, kus säilitatakse lähtekeelne kujund. Selle illustreerimiseks toob Lange (2008: 43) näiteks ingliskeelse väljendi *he's dodging me* (eesti keeles *ta käib mul kannul nagu koer*).

4. Metafoori (või võrdluse) tõlkimine võrdluse ja seletuse abil (mõnikord ka metafoori ja tähenduse abil). Lange (2008: 43) selgitab seda meetodit näite *c'est un lion* (eesti keeles *ta on vapper nagu lõvi*) varal.

5. Metafoori lahti seletamine. Siinkohal kaob metafoor sihttekstis küll ära, kuid selle mõtet proovitakse sihtkeeles lahti seletada. Lange (2008: 43) toob näiteks *le benjamin* (eesti keeles *pesamuna*).

6. Kustutamine. Kui metafoor on üleliigne või kasutu võib selle sihtteksti üle toomata jätta. Samas tuleb tõlkijal enne metafoori kustutamist veenduda selles, et see ei kannaks tekstis edasi määravat tähendust ja et see poleks omane autori isiksusele.

7. Sama metafoori loomine, millele on lisatud juurde seletus. Siinkohal võib tõlkija metafoori tõlkimisel lisada sihtkeele kujundile juurde ka selle seletuse, et see oleks lugejatele veelgi arusaadavam.

Eugene Albert Nida (1964: 163) on öeldnud, et tõlkija jaoks on oluline see, et ta suudab oma tõlgitud tekstiga kutsuda sihtkeele lugejates esile samasuguseid emotsioone ja tundeid, mis tekkisid ka lähteteksti lugejatel. Selle mõttega võiks iga tõlkija oma tõlke loomisel arvestada. Selleks, et magistritöö autor saaks samamoodi kutsuda esile eestikeelse teksti lugejate seas samasugust emotsiooni, mida kogesid lähteteksti lugejad, peab ta metafooride tõlkimisel oskama valida õige meetodi. Sobiva meetodi valimine sõltub aga kõik tõlgitavast tekstist, selles esinevatest metafooridest ja nendes peituvatest mõtetest.

Metafooride tõlkimine osutub tõlkijatele tihti peale probleemseks põhjusel, kuna nii lähtekeel ja sihtkeel kui ka lähtekultuur ja sihtkultuur pole omavahel identsed. Nii keeled kui ka kultuurid erinevad üksteisest väga palju, sest igal maal omad erisused: erinevad uskumused, traditsioonid ja kogemused (Mohammad, Mohammed, & Ali 2007: 231). Tõlkijate, eriti metafooride tõlkijate jaoks on oluline see, et neil oleksid suurepärased teadmised nii lähtekeelest ja sihtkeelest, kui ka lähtekultuurist ja sihtkultuurist (Mohammad et al. 2007: 239). See aitab neid tõlkimisel väga palju, eriti selles osas, et aru saada, millises kontekstis mingi metafoor tekstis esineb ja mida sellega täpsemalt edasi öelda tahetud on. Anne Lange (2008: 44) on öelnud, et „kui aga kultuuriline kaugus sõna-sõnalt tõlkida ei luba, tuleb kasutada kas võrdlust või mõte ära seletada. Vahel on see ainus võimalus“. Lisaks tõdeb ta ka, et kuigi tavaliselt sõnasõnalist tõlget ei soovitata, on see metafooride tõlkimise puhul just vastupidine, sest see toob sihtkeelde üle väga palju uusi kujundeid ja mõtteid (Lange 2008: 43). Muidugi tuleb tõlkijal metafooride, kuid samas ka iga lause, tõlkimisel olla ettevaatlik selles osas, et kui ta pole lähteteksti autori mõtet selliselt nagu see lähtetekstis kirjutas on sihtteksti üle kandnud, on ta automaatselt sellega muutnud lähteteksti autori mõtet ning loob sellega hoopis uue tähenduse ja annab sellele teistsuguse kujundi.

1.3. Nimede ja nimetuste tõlkimine

Lisaks metafooride tõlkimisele pakuvad ühe teksti tõlkijale raskusi ka erinevate nimede tõlkimine. Nimede ja nimetuste tõlkimine tekitab oma olemusega palju keerukust ka magistratöö autorile tema valitud tõlketeksti puhul, kus lähtetekstis esines väga palju erinevaid asutuste, organisatsioonide ja internetilehekülgede nimesid ja nimetusi. Ülikoolis õppides on autor teadlik sellest, et üldjuhul kui mingisugusele nimele adekvaatset tõlkevarianti ei eksisteeri, siis seda tõlkija ise looma ei hakka. Eriti oluline on see just õigustekstide puhul. Arvestades aga töö autori valitud teksti olemust, milleks on populaarteaduslik teos, otsustas ta eestikeelsetele lugejatele mõeldes nende lugemiskogemuse ja arusaamise lihtsustamiseks tekstis esinevad nimed, eelkõige nimetused eestindada. Kõikidel juhtudel seda teha polnud kahjuks võimalik, kuna tegemist oli liiga lähtekeele ja -kultuuri spetsiifilise või mõne võõrkeelemõjulise nime või nimetusega, mille tõlkimine eesti keelde ei tundunud töö autorile kohane.

Nimede tõlkimise puhul on keeruline just see, et need on nagu metafooridki keele- ja kultuurispetsiifilised ja nad mängivad lähtekeeles ja -tekstis olulist rolli, mis ühest keelest teise tõlkimisel võivad tihtipeale kaotada oma mõtte. Nimed sisaldavad enamasti mingisuguseid tähendusi, millega tõlkija peab tõlke loomisel arvestama. Lisaks kultuurilisele tähendusele kannavad palju nimed endas ka näiteks ajaloolisi, geograafilisi või sotsiaalseid tähendusi, mis on tähenduslikud ainult lähtekultuurile ja mis tõlgituna ei pruugi sihtkultuuri lugejatele arusaadavad olla. Eriti raskendab nimede tõlkimist see, kui niigi raskesse ülesandesse on segatud ka teisi varjatud tähendusi või erinüansse. (Nyangeri & Wangari 2019: 348–349) Nimede tõlkimisel on suurimaks probleemiks see, et kui lähtekeelne nimi tõlgitakse sihtkeeles ära, ei kanna see enam uues nimekujus endaga kaasas originaalnime mõtet. Juhul kui sihtteksti lugeja soovib sihtkeelse nime kohta internetist infot otsida, ei pruugi ta selle kohta nii palju infot leida kui aga originaalnime kasutades.

Newmark toob konkreetselt välja erinevaid näiteid sellest, mida nimede puhul tõlkida võib ja mida pigem mitte. Näiteks ütleb ta, et kaubamärke ja toodete nimesid tõlkida ei tohiks. Lisaks märgib ta, et üldjuhul erinevate firmade, asutuste ja koolide nimesid ei tõlgita, kuna need on omased lähtekultuurile. Siiski tõdeb, et kui tegemist pole ametliku tekstiga võib nende nimesid ka tõlkida, kui need on kergesti arusaadavad. Nimede tõlkimine võib aga kaotada ära nende identiteedi. Rahvusvahelistel institutsionaalsetel asutuste nimedel ja nimetustel on enamjaolt olemas omad ametlikud tõlked. Nende nimede ja nimetuste tõlkimisel ei saa tõlkija luua oma

varianti nimest või nimetusest, millele juba eksisteerib täpne vaste sihtkeeles. (Newmark 1984: 72–75)

Nimede ja nimetuste, eriti ühele kultuurile omaste riiklike institutsionaalsete nimede ja nimetuste tõlkimiseks saab kasutada erinevaid tõlkemeetodeid, milleks Newmarki (1984: 75–77) klassifikatsiooni järgi on:

1) Transkriptsioon (*transcription*), kus tõlkija viib lähtekeelse nime või nimetuse sihtkeelde üle, kasutades näiteks eestikeelses tekstis nime või nimetuse vasteks lähtekeelses tekstis eksisteerivat ingliskeelset nime või nimetust. Transkriptsioon on nimede ja nimetuste tõlkimise põhimeetodiks. Selle meetodi alla kuulub ka transliteratsioon (Newmark 1988: 81).

2) Sõnasõnaline tõlge (*literal translation, through-translation*). Seda on mõistlik kasutada juhul kui lähtekeelne nimi või nimetus on sihtkeeles arusaadav. Siia alla kuulub ka tõlkelaenude loomine.

3) Tunnustatud tõlge (*recognized translation*), kus tõlkija kasutab tõlke loomisel vastet, mis on juba lähtekeelse nime või nimetuse vastena sihtkeeles kasutusel.

4) Kultuuriline vaste (*cultural equivalent*). Tõlkija loob sihtkeeles ligikaudse kultuurilise vaste, mis ühtib lähtekultuuris eksisteerivaga. Selliste tõlkevastete kasutamine on aga piiratud, kuna need on vahel ebatäpsed. (Newmark 1988: 82–83)

5) Tõlkesilt (*translation label*) on ajutine tõlge või uus vaste lähtekultuurile omasest tunnusest, mis pannakse alguses jutumärkide vahele, lootuses, et seda vastet hakatakse laialdasemalt kasutama. Tõlkesilti saab luua näiteks sõnasõnalise tõlke abil (Newmark 1988: 90).

6) Tõlkepaar (*translation couplets*), mis koosneb nii lähtekeele nime või nimetuse transkriptsioonist kui ka sellele sulgudes järgnevast tõlkest. Tõlge võib siinkohal olla nii sõnasõnaline, kultuuriline vaste kui ka tõlkesilt. Tõlkepaar võib olla ka vastupidine, kus kõigepealt tuuakse välja lähtekeelse termini tõlge, millele järgneb sulgudes asetsev originaalnimi.

7) Tõlkekolmikud (*translation triplets*), kus tõlkija kasutab ühe nime või nimetuse tõlkimisel korraga kahte eespool nimetatud meetodit, kuhu kolmandana lisatakse juurde ka lähtekeelse nime või nimetuse sihtkeelne laiem tähendus. Newmark toob siinkohal näiteks

saksakeelse sõna *Schandmauer*, mille tõlkimisel saab kasutada nii sõnasõnalist tõlget (*häbimüür – wall of shame*), transkriptsiooni (*Schandmauer*) kui ka tähenduse lisamist (*Berliini müür*).

8) Kustutamine (*deletion*), kus lähtetekstis esineva nime või nimetuse võib sihtkeelses tekstis kustutada, eeldusel, et see ei mängi tekstis tähtsat rolli.

9) Naturalisatsioon (*naturalisation*). Meetod, kus lähtekeelne sõna kantakse kõigepealt sihtkeele häälduse ning seejärel morfoloogia järgi sihtkeelde üle ehk teisisõnu muudetakse sihtkeelepäraseks (Newmark 1988: 82).

10) Akronüümid (*acronyms*). Kui nimel või nimetusel on olemas lähtekeeles lühend, tuleks seda sihtkeeles kasutada ning vajadusel kirjutada selle originaalnimi või -nimetus pikemalt välja ja lisada juurde tõlge.

11) Metafoor (*metaphor*). Ka nimed või nimetused võivad mõnikord olla metafoorsed, mistõttu nende tõlkimine kujutab endast topelt keerukust. Selliste nimede või nimetuste tõlkimisel saab seda teha metafoorselt ehk asendades lähtekeelse asutuse metafoorne nimi või nimetus sihtkeelse metafoorse nime või nimetusega.

Kuigi need strateegiad on Newmark toonud välja just kultuurispetsiifiliste asutuste nimede tõlkimise puhul, leiab töö autor, et tegelikult kehtivad need ka mistahes muu lähtekeelse termini sihtkeelde tõlkimisel. Lihtsalt siinkohal peab tõlkija arvestama tõlgitava teksti ja selles esinevate keerukate kohtadega ning oskama valida nende lahendamiseks sobivad ja adekvaatsed meetodid. Sobilike meetodite valimine ning tõlkija kogemused, oskused ja pädevus määrabki selle, kui hästi suudab tõlkija lähtekeelset teavet kanda üle sihtkeelde (Nyangeri & Wangari 2019: 350). Enne meetodite valikut tuleb tõlkijal aru saada lähtetekstis püstitatud eesmärgist, leida sobiv sihtrühm, tuua välja kultuuridevahelised erisused ja keeltevahelised sarnasused (Nyangeri & Wangari 2019: 351). Lõputöö jaoks vajaliku tõlke loomisel kasutatakse kindlasti mitut Newmarki tõlkemeetodit, kuid milliseid täpsemalt, sõltub alles teksti tõlkimise ajal, kus tõlkija saab täpsemalt aru, milline meetod sobib mingi konkreetse olukorra puhul paremini. Kindlasti kasutatakse sagedasti sõnasõnalist tõlget, tunnustatud tõlget ja kindlasti ka tõlkepaare. Samas tuleb kindlasti ette olukordi, kus asutuse või internetilehekülje nime või nimetust polegi võimalik tõlkida, kuna see on nii lähtekeele ja -kultuuri spetsiifiline, kuid mida saab inglise keelest eesti keelde üle tuua transkriptsiooni abil.

Kui tõlkija pole nimede või nimetuste tõlkimise suhtes kindel, peaks ta neid mitte tõlkima, vaid selle asemel tooma need ühest keelest teise üle transkribeerides. Institutsionaalsete nimede ja nimetuste tõlkimisel ei tohi kindlasti teha ka kolme kõige levinumat viga: luua uusi tõlkevasteid juba eksisteerivatele ja kasutuses olevatele nimedele ja nimetustele, kasutada tõlkevasteks väga sihtkeele spetsiifilisi sõnu ega luua jaburaid sõnasõnalisi vasteid. (Newmark 1984: 81) Uute sihtkeeleliste vastete loomisel on toredaks asjaoluks see, et kui tõlkija loob uue vaste ning seda esimest korda kasutab, lihtsustab ta järgmisel korral teise tõlkija tööd, sest tema ei pea enam uut vastet välja mõtlema ja saab kasutada juba eksisteerivat vastet. Nii saabki ühest tõlkevastet tunnustatud tõlge.

1.4. Tõlketeoreetilised lähtekohad

Eespoolsetes peatükkides toodi välja erinevate populaartheaduslike tekstide tõlkimisel esinevate probleemsete kohtade, täpsemalt metafooride ning nimede ja nimetuste, tõlkimiseks mõeldud tõlkemeetodid. Selles peatükis keskendutakse aga terve tõlke kui ühe terviku loomiseks vajaminevatele tõlketeooriatele ja -meetoditele. Metafooride ning asutuste, organisatsioonide ja internetilehekülgede nimede ja nimetuste tõlkemeetodid on mõeldud kasutamiseks ainult nende konkreetsete juhtude tõlkimiseks, kuid terve tõlke loomisel tuleb tõlkijal panna paika kindel struktuur, mille alusel ta oma tõlke loob.

Tõlke loomisel kasutatakse Hans J. Vermeeri *skopos*-teooriat, mis kujutab endast seda, et sihtteksti olemuse määrab lähtetekstile sätestatud eesmärk. *Skopos*-teooria puhul on üheks oluliseks omaduseks see, et lähteteksti eesmärgi edasi kandmisel võib tõlkija teha sisu suhtes keelelisi muudatusi, et sihtteksti lugejatel oleks tekstist parem aru saada. (Vermeer 1989: 191–192, 200) *Skopos*-teooria sobib töö tõlketeooriaks kõige paremini, kuna tõlke eesmärk on anda eestikeelsetele lugejatele edasi lähtetekstiga püstitatud eesmäärke, eelkõige selle sisu olulisust.

Võttes arvesse tõlgitava raamatu „Ending Book Hunger“ eesmärki, milleks on rääkida inimestele raamatunälja probleemist ja kaasata lugejaid seeläbi probleemi lahendamisesse, ning tõlke loomisel kasutatavat *skopos*-teooriat, on kõige sobilikum kasutada raamatu valitud peatükkide tõlkimisel Newmarki kommunikatiivse tõlke (*communicative translation*) meetodit.

Kommunikatiivse tõlkemeetodi eesmärk on anda lähteteksti sisu edasi sihttekstis võimalikult täpselt, kuid tehes seda nii, et sihtteksti lugejad saaksid nii teksti sisust kui ka keelekasutusest lihtsalt ja selgelt aru (Newmark 1988: 47). Lisaks annab kommunikatiivne tõlge tõlkijale ka rohkem vabadust ehk laseb tal olla loomingulisem (Newmark 1988: 48).

Enne tõlkima asumist tuleb tõlkijal kindlasti analüüsida, milline on tõlkimiseks valitud teksti tüüp. See aitab tõlkijal aru saada lähteteksti olemusest ja aitab tal tõlkimiseks valida parimad tõlkestrateegiad ja -meetodid, mille tulemusena valmib parem ja selgem tõlge. Katharina Reiß ja Hans J. Vermeeri (2014: 182) informatiivse, ekspressiivse ja operatiivse tekstitüüpide (*informative, expressive and operative text types*) käsitleste kohaselt on töösse valitud lähteteksti tüüp oma iseloomult informatiivne, kuna lähteteksti autori eesmärgiks on tutvustada ja kirjeldada raamatunälja probleemi. Ta soovib oma raamatuga eelkõige informeerida lugejaid sellest tõsisest probleemist ning proovib neid seeläbi mõjutada ja kaasata probleemi leevendamisse. Kõike seda kujutab endast ka informatiivne tekstitüüp, mille eesmärgiks on anda edasi lähteteksti sisu, edastades lugejatele seeläbi uut informatsiooni ja autori seisukohti (Reiß & Vermeer 2014: 182).

2. EMPIIRILINE OSA

Töö empiirilises osas analüüsitakse kõigepealt valitud Lea Shaveri teost „Ending Book Hunger“, milleks kasutatakse Hille Saluääre tõlget Christiane Nordi tõlkepõhise tekstianalüüsi mudelist. Seejärel tuuakse välja tõlkeprobleemide analüüs, kus vaatluse all on nii metafooride, nimede ja nimetuste kui ka muude väljendite tõlkimisel esinenud probleemid. Analüüsisiosale järgneb selle kokkuvõttev osa, kus tehakse tõlkeprobleemide järeldused.

2.1. Lähteteksti analüüs

Selleks, et sihtkeelne tõlge õnnestuks paremini, tuleb enne tõlkima asumist tõlkimiseks valitud lähteteksti analüüsida, milleks siinkohal on Lea Shaveri teos „Ending Book Hunger“. Lähteteksti analüüsimiseks kasutatakse Hille Saluääre (2007: 20–22) eestikeelset tõlget Christiane Nordi tõlkepõhise tekstianalüüsi mudelist, kus käsitletakse nii tekstiväliseid kui ka -siseseid tegureid.

Kõigepealt analüüsitakse lähtetekstiväliseid tegureid. Lähteteksti saatjaks on lähteteksti autor ise ehk Lea Shaver, kes on seadnud oma töö eesmärgiks informeerida lugejaid raamatunälja probleemist ning seeläbi kaasata neid ka nälja lõpetamisesse.

Lähteteksti peamiseks publikuks on mõeldud erinevaid autoreid, kirjastajaid kui ka kirjastusi, kelle käes on suur võim panna alus raamatunälja lõpetamisele. Just nemad saavad astuda esimese ja kõige olulise sammu sellega, et teevad oma mõned avaldatud teosed internetis vabalt kättesaadavateks, nagu on ka lähtekeele autor oma teosega teinud. Lisaks on lähtekeelne tekst mõeldud ka rohkem leiutajatele ja äriinimestele, kes võivad selle teose lugemise käigus tulla uutele mõtetele, kuidas raamatunälga veel paremini leevendada saaks. Samas võib lähtekeelset teksti lugeda ka iga tavainimene, kes saab teosest ülevaate raamatunälja probleemist ja võib seeläbi olla innustatud leevendama raamatunälga. Inimeste rahvustele mõeldes on lähteteksti puhul peamiseks lugejaks ka ameeriklane, kuid samas võib selleks olla ka iga inimene, kes on ingliskeelsest riigist pärit või kes valdab inglise keelt heal tasemel. Lisaks võib potentsiaalne lugeja olla ka igaüks, kes juhuslikult raamatu kodulehele satub. Lähteteksti publikule tuginedes

on sihtteksti lugejaskonnaks mõeldud samuti kõiki inimesi, kes vähegi on huvitatud selle teose lugemisest.

Publikul võiksid enne raamatu lugemist olla mingisugused eelteadmised maailmas valitsevast raamatunäljast. Teadmiste puudumise korral pole olukord aga kriitiline, sest see raamat kannabki endas informatiivset sisu edasi, mille lugemisel lugeja silmaring avardub ja mille käigus ta saab sellest probleemist rohkem teada.

Kuna autor ise on ameeriklane, on raamat ameerika keele ja kultuuri spetsiifiline ning eelkõige mõeldudki ameeriklastele lugemiseks. Samas on tekst kirja pandud inglise keeles, mis on suurepärane vahend selleks, et see leviks üle kogu maailma rohkemate inimesteni, kes oskavad inglise keeles lugeda ja mõistavad selle sisu.

Raamat on ilmunud trükiversioonina ja on ka internetis täispikkuses vabalt kättesaadav. Raamat on kodulehele tasuta üles pandud, kuna autor astub ka ise sammu raamatunälja leevendamise suunas selle kõigile kättesaadavaks tegemisel ja samas soovib ta ka, et see raamat jõuaks võimalikult paljude inimesteni, mille kaudu info leviks, et tegemist on tõsise probleemiga. Samas loodab ka autor, et teost tõlgitakse ka teistesse keeltesse, nii jõuaks selle sisu veel rohkemate inimesteni. Teos ise on küllaltki ajakohane, sest see on avaldatud 2020. aastal.

Lähtetekstiseseid tegureid analüüsid esietteotses seletatakse kõigepealt lahti raamatu teema, milleks on raamatunälja kui probleemi tutvustamine ning probleemi leevendamiseks mõeldud erinevate vahendite ja võtete välja toomine. Kuigi raamatus käsitletakse enamjaolt Ameerika laste seas olevat raamatunälga, tuuakse välja siiski ka teistes riikides valitsev olukord. Raamatunälja peamised põhjused on raamatute kallidus, nende vabalt kättesaamatus, erinevate rangete litsentsidega kaitstus ja raamatute puudulik variatiivsus.

Lähtetekst on kirjutatud üles Lea Shaveri vaatepunktis ehk kogu tekst on kirjas mina-isikus. Lisaks esineb tekstis tihti ka teiste inimeste ütlusi ehk tsiteeritakse teisi inimesi, mille eristamiseks on pandud need laused või lauseosad jutumärkide vahele. Teemad on peatükkide järgi ära liigendatud, mida kokku on 12 tükki. Tabeleid, joonised ja graafikuid tekstis ei esine. Sisu on kirja pandud jutustavas stiilis, mis siiski on informatiivne ja annab suurepärase ülevaate raamatus käsitlevast probleemist. Teksti toon on sõbralik, informeeriv ja innustav. Kuna raamatuga tahetakse kaasata lugejaid, on tekst ise kirja pandud vägagi lihtsalt, selgelt ja arusaadavalt, et selle sisu kanduks võimalikult hästi lugejatele üle. Lähteteksti laused on

enamasti lühikesed ja kergesti loetavad. Tekstis ei esine palju spetsiifilisi termineid, mis ei raskenda lugemiskogemust. Tekstis esineb palju metafoorsust ning erinevaid asutuste ja organisatsioonide nimesid ja nimetusi. Inglise keelele omasena on tekstis pandud osad väljendid jutumärkide vahele, mis rõhutavad lauses selle mõtet või olulisust.

2.2. Tõlkeprobleemide analüüs

Selles peatükis tutvustatakse lähemalt lõputöoks valitud populaarteadusliku teksti „Ending Book Hunger“, mille autoriks on Lea Shaver, tõlkimisel esinenud tõlkeprobleeme, kus kõigepealt analüüsitakse metafooride tõlkimisel tekkinud problemaatilisusi. Seejärel tuuakse välja nimede ja nimetuste tõlkimisel esinenud kitsaskohad ning lõpetuseks räägitakse lähemalt muudest tehnilistest või keelelistest väljenditest, mis lähtekeelest sihtkeelde üle toomisel keeruliseks osutusid. Kõik näited on valitud välja kõige rohkem analüüsimisainet andva kriteeriumi järgi. Kokku valiti analüüsimiseks seitse metafooride, seitse nimede ja nimetuste ning kuus muude väljendite tõlkimisel esinenud kitsaskohta ehk lähemalt uuritakse 20 erinevat tõlkeprobleemi. Esinenud probleemid on kategoriseeritud alapeatükkide järgi, et lugejatel oleks selgem ülevaade käsitletavatest probleemidest. Kõik näited on esitatud tabelitena, kus vasakpoolses tulbas on toodud välja lähtetekst ja parempoolses tulbas on esitatud selle näite sihtkeelne tõlge. Lähteteksti järel on sulgudesse kirjutatud ka viide lähteteksti leheküljenumbrile.

2.2.1. Metafooride tõlkimise analüüs

Lähtekeelses tekstis esines palju erinevaid metafoore nii sõnapaaride kui ka pikkade lausetena. Lähtetekstis olulist rolli mänginud või tõlkimisel palju probleeme tekitanud seitse metafoorset näidet tuuakse selles peatükis välja, kus iga näite juures analüüsitakse lähemalt nende vastete leidmise protsessi.

Tabel 1. Metafooride tõlkimise näide 1

Lähtetekst	Tõlge
Book Hunger (lk 1)	Raamatunälg

See metafoorne lähtekeelne sõnapaar valiti analüüsi osasse põhjusel, kuna see on lähtetekstis esinevatest metafooridest kõige tähtsamal kohal, sest see esineb raamatus nii lähtekeelse pealkirja kui ka ühe peatüki nimena. Lisaks on see metafoor oluline ka sellepolest, et see kannab endas tähtsat mõtet, millega lähteteksti autor üritab lugejateni jõuda ja mida ei tohiks tõlkes kaotsi lasta.

Selle metafoori ületoomine ühest keelest teise oli küllaltki lihtne, kuna eesti keeles eksisteerib samuti termin *raamatunälg* ning seetõttu otsustatigi selle eestikeelse vaste kasuks ilma uue vaste loomiseta. Kuna tegemist on lihtmetafooriga on selle tõlkimisel kõige tavapärasem kasutada sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimist (Newmark 1984: 88). Seda on eestikeelse vaste puhul ka tehtud ehk teisisõnu on tõlke loomisel kasutatud sõnasõnalist tõlget. Kuigi eestikeelne vaste loomine tuli kergelt, mõtles autor ka siinkohal, et kas oleks olemas veel mingisugust värvikamat vastet, kui lihtne *raamatunälg*, kuid olemasolevast variandist siiski midagi paremat välja ei suudetud mõelda.

Tabel 2. Metafooride tõlkimise näide 2

Lähtetekst	Tõlge
It was in this context that writers first began to speak of the continent as suffering from a “ book famine. ” (lk 2)	Just selles kontekstis hakkasid kirjanikud esimest korda rääkima kontinendist, mis kannatab nii-öelda lugemisnälja käes.

Tegemist on taas lihtmetafooriga, mida on samuti sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimise abil ühest keelest teise tõlgitud. Siinkohal pole aga päris otsetõlget kasutatud, sest mõeldud on sellele, kuidas tõlkida metafoori nii, et see sobiks konteksti ja selle tähendus tuleks paremini välja. Kuna *famine* tähendab eesti keeles *nälga*, mõtles autor, et tõlgib selle metafoori eesti keelde samamoodi kui eelmises näites välja toodud metafoori *book hunger*, sest *raamatunälg*

sobib samamoodi ingliskeelse *book famine* vasteks. Inglise-eesti sõnaraamat Glosbe pakkus termini *book famine* vasteks ka *lugemisnälja* (Glosbe *s.a. sub* book famine). See variant on selle poolest parem, et see lisab tekstile sünonüümsust, nii nagu *raamatunälja* kohta saab inglise keeles öelda nii *book hunger* kui ka *book famine*, mistõttu otsustatigi selle teise variandi kasuks. Lähtetekstis oli väljend *book famine* pandud ka jutumärkide vahele, mis annab lugejale märku, et tegemist on metafoorilise sõnaga. Nii otsustati see ka sihttekstis metafoorseks jätta, kuid jutumärkide asemel, mis eestikeelses tekstis võivad sõna tähenduse hoopis negatiivseks muuta, lisati eestikeelse vaste ette selgituseks sõna *nii-öelda*.

Tabel 3. Metafooride tõlkimise näide 3

Lähtetekst	Tõlge
For families below the poverty line, maintaining a private book collection that grows with the child is an investment they cannot afford. (lk 3)	Allpool vaesuspiiri elavate perede jaoks on koos lapsega kasvava isikliku raamatukogu pidamine investering, mida nad endale lubada ei saa.

Tumedaks tehtud lausefraas kannab endas metafoorset sõnamängu, kus lähteteksti autor tahab öelda seda, et samal ajal kasvavad koos nii kodus olev raamatukogu kui ka selles kodus kasvav laps. Raamatud saavad „kasvada“ ainult arvus ehk raamatukogu „kasvab“ siis, kui raamatute kogu täiustub uute raamatute arvelt. Laps saab aga loomulikult kasvada ilma igasuguse metafoorse tagapõhjata ehk laps kasvab samamoodi arvus, nii vanuse kui ka pikkuse mõttes. Siin tekstis on mõeldud aga vanuselist kasvamist ehk mida suuremaks laps saab, seda rohkem tal erinevaid uusi raamatuid vaja on.

Esialgu plaaniti jätta tõlkesse variant „koos lapsega arvus kasvava isikliku raamatukogu“, kus tähelepanu keskmes oleks sõna *arvus*, et lugejad saaksid aru, et nii laps kui ka raamatukogu kasvavad arvus, kuid siis leiti, et ilma sõna *arvus* rõhutamata, tuleb see mõte samamoodi välja. Samas jääb tõlge ka eesti keeles veidikene metafoorseks, mis on metafooride tõlkimise puhul ka oluline. Selle mitmesõnalise metafoori eestikeelse tõlke loomisel kasutati taaskord sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimist, kus sõna-sõnalt viidi lähtekeelne lauseosa üle sihtkeelde.

Tabel 4. Metafooride tõlkimise näide 4

Lähtetekst	Tõlge
Whether in paper or digital format, books play a very special role in our literary diets . Their longer form provides a unique opportunity to explore ideas and stories in depth. (lk 3)	Nii paber- kui ka digitaalkujul raamatud mängivad meie lugemisdieetides väga erilist rolli. Pikem dieet annab unikaalse võimaluse uurida ideid ja lugusid põhjalikumalt.

Nende lausete tõlkimisel tekitas kõige suuremat segadust arusaamine, mille kohta käib lähtetekstis ingliskeelne sõna *their*. Algul saadi nendest lausete mõttest aru nii, et raamatud on meie kirjandusdieetides olulisel kohal, sest raamatute lugemine annab meile võimaluse uurida ideid ja lugusid põhjalikumalt ning mida pikem on see meie kirjandusdieet ehk mida kauem saame raamatuid „süüa“, seda rohkem saame erinevaid lugusid põhjalikumalt uurida. Sellise arusaama tõttu saadi inglise sõnapaari *literary diets* algseks eestikeelseks vasteks *kirjandusdieetid* ning väljendi *their longer form* all mõeldi kirjandusdieedi pikemat vormi, mis tõlkesse sai kirja lihtsalt kui *nende pikem vorm*.

Peale esimest korda juhendajaga konsulteerimist saadi aru, et ingliskeelse *their* all võidakse hoopis raamatuid mõelda, kus *their longer form* tähendaks eestikeeles *raamatute pikkust*. Selle uue arusaamise järgi jäeti *nende pikem vorm* tõlkes puutumata, kuna see sobis kokku ka ingliskeelse *their* all arusaadavate raamatutega. Küll aga muutus algne *kirjandusdieet* tõlkes *lugemisdieediks*, sest just läbi raamatute lugemise saame nende sisulise pikkuse tõttu uurida nendes sisalduvaid lugusid ja mõtteid põhjalikumalt. Vaste *lugemisdieet* sobib ka teksti sellepärast, et selles sisalduv mõte tuleb koos sellele järgneva lausega palju paremini välja.

Tõlke uuesti üle lugemise käigus ja peale teistkordset juhendajaga arutamist leiti aga uuesti, et *their* all on mõeldud siiski *lugemisdieeti*. Pika kaalumise peale otsustati tõlget taas ümber muuta, lähtudes seekord esialgsest versioonist. Sihtteksti lugejate seas samasuguste arusaamatuste vältimiseks muudeti algne *nende pikem vorm* tõlkes *pikemaks dieediks*, misläbi muutus tekst selgemaks ja ei tekita lugejate seas samasuguseid kahtlusi, mis tekkisid tõlkijal tõlkimise käigus.

Ingliskeelse lihtmetafoori *literary diets* sihtkeelde toomisel kasutati sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimise võtet, kus aga päris sõnasõnalist tõlkimist ei tehtud, kuna nii poleks lause

mõte kõige paremini esile tulnud. Lähtekeelse väljendi *their longer form*, mis pole küll metafoorne, tõlkimisel on kasutatud lähtetekstis sisalduva mõtte sihtkeeles lahti seletamist.

Tabel 5. Metafooride tõlkimise näide 5

Lähtetekst	Tõlge
Novelist Neil Gaiman argues persuasively that fiction serves a particularly powerful need as a vehicle for cultivating social imagination . (lk 4)	Romaanikirjanik Neil Gaiman väidab veenvalt, et ilukirjandus on eriti võimas vahend sotsiaalse kujutlusvõime arendamiseks .

Paksus kirjas märgitud lausefraas sisaldab endas mitmesõnalist metafoori, kus lähtekeele autor mängib sõnade tähendusega. Lähtekeelse autori mõte on siinkohal see, et ilukirjandus mängib väga olulist rolli, olles abivahendiks sotsiaalse kujutlusvõime arendamises. Seda mõtet saab kõige lihtsamini lahti seletada selliselt, kus sõna *fiction* all tuleb mõelda traktorit, mis on samuti oluliseks abivahendiks põllu harimisel.

Enne selle lause tõlkimist, tuleb see kõigepealt tükkideks lahti võtta. Esimese asjana tuleb leida sobiv vaste *serves a need as vehicle* lauseosale. Otsetõlkena seda tõlkida siinkohal pole võimalik, sest *serveerib/teenindab vajadust* oleks lugejale arusaamatu ja kohmakas vaste. Mõeldi ka *rahuldama vajadust vahendina* vaste peale. Lõpuks saadi erinevate allikate ja oma mõtiskluste peale vasteks kokku lihtne ja selge *on vahend*, mis kannab lähteteksti mõtet kõigist võimalikest variantidest kõige neutraalsemalt edasi ning mis sobib kokku ka sellele järgneva fraasipoolega.

Teiseks tuli vaadata, kuidas tõlkida inglise *for cultivating social imagination* lauseosa. Kuna see pool on rohkem metafoorsema tähendusega peab siin eriti tähelepanelik olema. Otsetõlget selle fraasi tõlkimisel kasutada ei saanud, sest sotsiaalset kujutlusvõimet ei saa kuidagi kultiveerida, kasvatada või harida. Seetõttu on siinkohal sobilikuks vasteks *arendamine*. Ühendades osadeks võetud fraasid taaskord omavahel saabki kokku tõlkevaste *ilukirjandus on eriti võimas vahend sotsiaalse kujutlusvõime arendamiseks*, mille tõlkimisel kasutati samal ajal nii sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimist kui ka metafoori lahti seletamist.

Tabel 6. Metafooride tõlkimise näide 6

Lähtetekst	Tõlge
Benetech would purchase an ordinary print copy and “chop” the spine off to enable scanning. (lk 102)	Benetech ostab tavalise trükikoopia ja lõikab sellelt skannimiseks n-ö selja maha .

Tegemist on taaskord lihtmetafooriga, kus lähteteksti autor kirjeldab oma raamatus siinkohal, et raamatu skännimiseks tuleb sellelt kõigepealt selg n-ö maha lõigata. Inglise *chop* tähendab tegelikult eestikeeles aga pigem *tükeldamist* kui *lõikamist*, kuid raamatuselga siin ei tükeldata, pigem lõigatakse lõikamismasina abil küljest. Nii saadigi lõppvasteks *selga maha lõikama*, mille tõlkimisel kasutati sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimist.

Tabel 7. Metafooride tõlkimise näide 7

Lähtetekst	Tõlge
Today’s rapid-feed digital scanners zip through pages as quickly as a top-speed printer. (lk 102)	Lehed tuhisevad tänapäeva kiiresti neelavatest digitaalsetest skanneritest läbi sama kiiresti kui tippkiirusel töötavast printerist.

See lause sisaldab endas mitmesõnalist metafoori, kus lausefraas *rapid-feed digital scanners zip through pages* vajab tõlkimisel tõlkija suuremat tähelepanu. Kui tõlkida inglise *rapid-feed* otsetõlkena eesti keelde tähendaks see *kiiresti toituv*, kuid printeri kohta ei taha eriti öelda, et see toitub kiiresti. Pigem võib seda öelda inimesele või mõnele loomale. Teisteks variantideks mõeldi välja *kiiresti neelav* või *kiiresti õgiv* või ka *kiirsööja*, kuid *kiiresti neelav* tundus nende seast kõige mõistlikum ja metafoorsem variant olevat, mille ühest keelest teise ületoomisel kasutati sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimist.

Samuti saab inglise *zip through pages* tõlkimisel olla loominguiline. Inglise-eesti masintõlkesõnastiku (IES *s.a. sub zip through*) abil leiti sellele vasteks *lehed tuhisevad läbi*,

mis sobis väga hästi sellesse värvikasse lausesse. Ka selle väljendi tõlkimisel kasutati sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimist.

2.2.2. Nimede ja nimetuste tõlkimise analüüs

Lähtekeelses tekstis esines väga palju erinevaid asutuste, organisatsioonide ja internetilehekülgede nimesid ja nimetusi, mille tõlkimise osutus problemaatiliseks, kuna need kõik olid lähtekeele ja -kultuuri spetsiifilised. Nimede ja nimetuste tõlkimisel lähtuti eelkõige Newmarki (1984: 81) öeldust, et kui tõlkija pole nimede ja nimetuste tõlkimise suhtes kindel, ei tohiks ta neid tõlkida. Tõlke loomisel leiti, et päris paljude lähtekeelses tekstis esinenud asutuste, organisatsioonide või internetilehekülgede nimede tõlkimise puhul polnud sobilik neid eestindada, sest nad on lähtekeelele ja -kultuurile omased ja seetõttu on nad lähtekeelsena palju arusaadavamad. Kui need nimed oleks aga ära tõlgitud, oleksid need eestikeelsetena oma mõtte kaotanud. Paari ingliskeelse nime sees eksisteerisid sõnad ka muudest keeltest, mistõttu polnud nende tõlkimine samuti mõeldav. Lisaks oli ingliskeelsete organisatsioonide nimede tõlkimise puhul keeruline ka see, et need olid enamasti ühe kuni kolmesõnalised, mis oma lühisuse tõttu raskendasid veelgi nime õige tähenduse eesti keelde ületoomist. Tõlkes tõlgiti peamiselt vaid asutuste, organisatsioonide ja internetilehekülgede nimetusi.

Nimede ja nimetuste tõlkimise puhul nägi tõlkeprotsess välja üldjoontes alati samasugune, kus kõigepealt uuriti interneti vahendusel, kas lähtekeelsele nimele või nimetusele eksisteerib juba kasutuses olev sihtkeelne nimi või nimetus. Kui see leiti, oli edasine tõlkeprotsess lihtsam, kuna võeti sihtkeelne vaste ja kasutati seda tõlke loomisel. Kui internetiotsing ei andnud aga soovitud tulemust, hakati mõtlema sellele, kas seda konkreetset nime või nimetust on oluline sihtkeelde tõlkida või ei, mõeldes samal ajal ka, kas selle tõlkimine on võimalik ja vajalik, ning kui see nimi või nimetus tõlkida, kas selle lähtekeelne mõte kandub kindlasti samamoodi edasi ka sihtkeelde. Analüüsimisel uuriti lisaks esinenud nime või nimetuse kohta lähemalt, et teada saada, millega täpsemalt tegu on ja mis on selle äriiline eesmärk. Kui analüüsimise käigus avastati, et nime või nimetuse tõlkimine sihtkeelde oleks sobimatu, lõpetati analüüsi tegemine ning tõlkes kasutati originaalnime või -nimetust. Kui aga analüüsi käigus leiti, et nime või nimetust on täiesti võimalik eesti keelde üle tuua selliselt, et selle originaalnimes või -nimetuses

sisalduv mõte ei lähe kaduma, toodi see võimalikult otsetõlkena üle, arvestades samas ka sihtkeeleliste eripäradega.

Kuna lähteteksti autor on ameeriklane on arusaadav, et kõik raamatus kirjeldatu on Ameerika Ühendriikide keelele ja kultuurile omane ning seetõttu on äärmiselt keeruline leida neile eesti keeles eksisteerivaid vasteid, mis arusaadavatel põhjustel polegi lihtsalt veel sihtkultuuri ja keelde jõudnud imbuda. Järgnevalt analüüsitakse ja kirjeldatakse täpsemalt tõlke loomisel esinenud seitsme nime ja nimetuse tõlkimise probleeme.

Tabel 8. Nimede tõlkimise näide 1

Lähtekeel	Tõlge
In a survey conducted in 2016 for the “Read Aloud 15 Minutes” national campaign , 93 percent of American parents agreed with the statement, “It is a parent’s responsibility to begin teaching their child how to read on their own.” (lk 3)	Ameerika üleriigilise kampaania „15 minutit ettelugemist“ („Read Aloud 15 Minutes“) jaoks 2016. aastal läbi viidud uuringu kohaselt selgus, et 93 protsenti Ameerika vanematest nõustus väitega, et „vanema kohustus on õpetada oma lapsele iseseisvat lugemist“.

Siinkohal tuleb kõigepealt ära mainida, et tegemist on tegelikult kampaania pealkirjaga, mis ei kuulu oma olemuse poolest küll nimede ja nimetuste tõlkeprobleemide analüüsimisse, kuid selle konkreetse tõlkeprobleemi juures leiti, et seda on kõige lihtsam ühest keelest teise tuua üle just Newmarki nimede ja nimetuste tõlkimiseks mõeldud tõlkemeetodeid kasutades.

See pealkiri otsustati tõlkida, kuna tegemist on Ameerikas läbiviidud uuringu kampaaniaga, millest saaks eestikeelse teksti lugeja paremini aru, kui see esineks tekstis eestikeelsena. Selle kampaania pealkirja tõlkimine polnud aga kerge, sest inglise *read aloud* võib eesti keeles olla mitmetähenduslik. Seda võib eesti keelde üle tuua nii käskiva kõneviisina ehk *loe ette* või *loe häällega* kui ka nominalisatsioonina *ettelugemine*. Leiti aga, et teine variant ehk nominalisatsiooni oli kõikidest välja mõeldud variantidest kõige kindlam ja selgem ning seetõttu otsustati selle kasuks. Pealkirja tõlkimisel kasutati sõnasõnalise tõlke loomist.

Lisaks lisati tõlkele tõlkepaari meetodit kasutades sulgudesse järele ka ingliskeelne originaalne kampaania pealkiri, kui lugejal peaks selle vastu huvi tekkima. Lisaks toodi tõlkes selgituseks välja ka see, et tegemist on Ameerika üleriigilise kampaaniaga, mis lähteteksti lugemisel aga ei selgu.

Tabel 9. Nimede tõlkimise näide 2

Lähtekeel	Tõlge
The Forum on Child and Family Statistics reports that four out of every ten American children live in families that have trouble paying for basic needs like food, shelter, and clothing. (lk 3)	Föderaalvalitsuste ametiasutustest koosnev laste- ja perestatistika foorum (The Forum on Child and Family Statistics) teatab, et kümnest lapsest neli elavad Ameerikas peres, kellel on raskusi põhivajaduste, nagu toidu, peavarju ja riiete eest tasumisega.

Enne tõlke loomist üritati leida, kas eesti keeles leidub sellele ingliskeelsele asutuse nimetusele juba kasutuses olevat vastet, kuid kahjuks ei leitud midagi. Küll avastati otsingu käigus selle foorumi nimetuse pikem versioon, milleks on The Federal Interagency Forum on Child and Family Statistics. Kuna lähteteksti autor oli oma raamatus kasutanud nimetuse lühemat versiooni, tuli sellest ka tõlkimisel lähtuda ja nii loodi uus eestikeelne vaste nimetusele, milleks sai laste- ja perestatistika foorum, mida oli lihtne sihtkeelde üle tuua. Lisaks lisas autor sihtkeelse vaste ette ka selgituse, et tegemist on föderaalvalituste ametiasutustest koosneva foorumiga, mida lähtetekstis lisatud polnud, kuid leiti, et see aitab sihtteksti lugejal paremini mõista foorumi nimetuse olemust ja misläbi muutub tekst ka arusaadavamaks. Nimetuse tõlkimisel on kasutatud tõlkepaari meetodit, kus tõlke loomisel on esiteks nimi sõnasõnalise tõlkena sihtkeelde üle toodud, mille järgi on lisatud sulgudesse ka selle originaalnimi.

Tabel 10. Nimede tõlkimise näide 3

Lähtekeel	Tõlge
The Publishers' Association of South Africa counts only seven hundred Zulu books currently in print. (lk 8)	Lõuna-Aafrika kirjastuste liit (The Publishers' Association of South Africa) loendab, et praegu on trükis ilmunud vaid 700 suulukeelset raamatut.

See nimetus otsustati samuti eesti keelde tõlkida, kuna selle nimetuse eestindamisel ei saa tekkida väga palju erinevaid tähenduse erinevusi. Lisaks aitab see lugejal taaskord loetavast tekstist paremini aru saada. Enne tõlkima asumist kontrolliti internetist ega sellele ingliskeelsele nimetusele ei esine juba eesti keeles olemasolevat vastet, kuid kahjuks ei leitud otsingu kaudu midagi.

Esimene tõlkeprobleem, mis selle nimetuse tõlkimisel tekkis, oli küsimus, kuidas tõlkida riigi South Africa nime. Kas see peaks eesti keeles olema tema ametliku nimena ehk Lõuna-Aafrika Vabariik või võib selle jätta üldiseks nagu on tehtud ka inglise keeles ja öelda lihtsalt Lõuna-Aafrika? Otsustati viimase variandi kasuks, kuna lähtuti lähtetekstis kirjapandust ja eeldati, et lugeja saab aru, mida on mõeldud.

Järgmiseks takistuseks oli sõnapaari *Publishers' Association* tõlkimine, sest kaheldi kahe vaste vahel, et kas see on pigem *kirjastajate liit* või *kirjastuste liit*, kuna ingliskeelne sõna *publisher* tähendab eesti keeles nii ühte kui teist. Leiti, et kuna kirjastajad töötavadki enamjaolt kirjastustes, oleks parem tõlkida see kirjastuseks. Kuna Eestis eksisteerib samuti Eesti Kirjastuste Liit valitigi lõppvasteks *Lõuna-Aafrika kirjastuste liit*. Tõlke loomisel kasutati tõlkepaari meetodit, kus kõigepealt tõlgiti nimetus sõnasõnalist meetod kasutades ära, millele lisati selguse mõttes sulgudesse juurde ka selle lähtekeelne nimi.

Tabel 11. Nimede tõlkimise näide 4

Lähtetekst	Tõlge
John Wood was inspired to found Room to Read while backpacking through Nepal. (lk 64)	John Woodil tuli mõte luua organisatsioon Room to Read , kui ta matkas läbi Nepali.

See oli esimene organisatsiooni nimi, mille tõlkimisel hakati mõtlema, kas kõike nimesid on vaja ja võimalik sihtkeelde üle tuua. Enne tõlkima asumist prooviti interneti vahendusel leida sellele nimele juba eesti keeles eksisteerivat vastet, kuid kahjuks ei leitud midagi. Kuna tegemist on lähtekeele ja -kultuurile omase asutuse nimega, on arusaadav, et see polegi veel nii ulatuslikult levinud.

Sihtkeelsetele lugejatele mõeldes prooviti seda nime tõlkida, mille käigus saadi väga palju erinevaid vasteid, näiteks *ruumi lugemiseks*, *tuba lugemiseks* ja *lugemisruum*. Kõige sobilikumaks peeti neist viimast varianti, kuid siiski otsustati kindluse mõttes, et lähtekeelse nime mõtte ära kaotamist või ära rikkumist vältides on hea, kui see sihtkeeles jätta samasuguseks nagu see lähtekeeleski esineb ehk seda nime ei tohiks tõlkida. Tõlke loomisel on väga kerge juhtuma see, et lähtekeelse teksti mõttest võidakse valetõlke loomisega kõrvale kalduda ja nii kaotab sihtkeelne vaste lähtekeelse asutuse mõtte. Nagu ka teoreetilises osas kirjutati tuleb asutuste nimede tõlkimisel mõelda ka sellele, et kui need eesti keelde üle tuua, ei kannu need enam originaalnimega kaasaskäivat teavet endaga kaasas, kuna see on tõlkega kaduma läinud. Ehk kui lugeja soovib sellest organisatsioonist lähemalt teada saada, siis ei pruugi ta eestikeelse nimega midagi sellist internetist leida, mida ta leiaks aga originaalnime sisestamisel. Nii otsustatigi erinevate arusaamatuste vältimiseks tuua originaalnimi transkribeerides sihtkeelde üle, millele lisati samuti enne asutuse nime ette selgitus, et tegemist on organisatsiooniga. Lähtekeelse nime eesti keelde ületoomine aitab sellel ka kindlasti eesti keeles oma juuri laiali ajada ning mõne aja möödudes võib sellele nimele ka eestikeelne vaste juba leiduda.

Tabel 12. Nimede tõlkimise näide 5

Lähtetekst	Tõlge
From Pratham Books' perspective, "Creating access is infinitely harder than creating books," Suzanne Singh states unequivocally. (lk 66)	Kirjastuse Pratham Booksi vaatenurgast on „raamatute kättesaadavaks tegemine tunduvalt raskem kui nende loomine,“ väidab Suzanne Singh ühemõtteliselt.

Lähtekeelses tekstis esines selline huvitav nimi nagu Pratham Books. Enne tõlkima asumist uuriti lähemalt selle nime kohta, ning leiti nende enda kodulehelt, et tegemist on Ameerika Ühendriikide asemel hoopis Indias tegutseva mittetulundusliku kirjastusega (Pratham Books, *s.a.*).

Sõna *pratham* lähemal uurimisel selgus, et see tähendab Wiktionary (2022) andmetel paljude Indias kõneldavate keelte, näiteks hindi ja sanskriti keele kohaselt eesti keeles *esimest*. Kuna originaalnimi on kahest erinevast keelest kokku pandud nimi, otsustati otsekohe, et seda nime ei tohiks eesti keelde üle tuua, et selle mõte tõlkes kaduma ei läheks. Lisaks otsustati tõlke mitteloomise kasuks ka põhjusel, kuna lähtekeelses tekstis esines enne ka organisatsioon First Book, mida samuti ei tõlgitud eesti keelde arusaamatuste vältimiseks, kuna nii oleks mõlema asutuse nimi olnud eestikeelses tõlkes näiteks *Esimene raamat*, mis oleks teksti lugemisel palju segadust tekitanud sellega, et aru saada kummast asutusest täpsemalt räägitakse, ilma et peaks alatasa lisama nimele ette selgituse, et tegemist on sotsiaaettevõtte või kirjastusega. Tõlkesse toodi lähtekeelne nimi üle transkribeerides. Lisaks lisati tõlkesse originaalnime ette ka selgitus, et Pratham Booksi näol on tegemist kirjastusega.

Tabel 13. Nimede tõlkimise näide 6

Lähtetekst	Tõlge
A new nonprofit organization named Benetech emerged to take advantage of this new possibility at greater scale. (lk 101)	Tekkis uus mittetulunduslik organisatsioon Benetech , kes tahtis seda uut võimalust laialdasemalt ära kasutada.

Selle organisatsiooni nime lähemal uurimisel sai internetiotsingu abil selgeks, et selle nimi ei tähenda inglise keeles midagi, vaid pigem võib olla erinevatest sõnadest kokku pandud nimi. Kuna nimi ei kanna endas tähendust on sellise nime sihtkeelde tõlkimine võimatu. Tõlkesse toodi nimi lähtetekstist üle aga transkribeerides ehk asutuse nimi jäeti sihttekstis samaks. Kuna lähtetekstis seletati lahti, mida kujutab endast Benetech, siis ei pidanud seda enam sihtteksti loomise puhul internetist taga otsima, vaid see tõlgiti otsetõlkena eesti keelde ära.

Tabel 14. Nimede tõlkimise näide 7

Lähtetekst	Tõlge
Dyslexia International estimates that 700 million people are dyslexic. (lk 107)	Rahvusvahelise Düsleksiaassotsiatsiooni (Dyslexia International) hinnangul on 700 miljonit inimest düslektikut.

See lähtekeelne nimetus tekitas tõlkimisel palju segadust, kuna kui otsiti internetist, millise asutusega täpsemalt tegu on, leiti kaks erinevat asutuse nimetust. Esimesena tuli internetis esile International Dyslexia Association ning teisena leiti Dyslexia International Foundation. Selleks, et lähtetekstis esineva nimetuse saaks korrektselt eesti keelde tõlkida, tuli aga aru saada, millist asutust lähtetekstis mõeldud on. Lähteteksti kirjalpilti vaadates arvati alguses kohe, et lähteteksti autor on mõeldud kindlasti teist asutust, kuid kui seda teise asutuse internetilehekülge sügavuti uuriti, saadi teada, et see organisatsioon tegutseb Ühendkuningriikides, mis küll ei ole määravaks faktoriks, sest lähteteksti autor on ennegi kasutanud raamatus näidetekst teistest riikidest pärit asutusi, kuid see konkreetne organisatsioon loodi alles 2020. aasta alguses (Dyslexia International, *s.a.*). Lõputöösse tõlkimiseks valitud raamat avaldati aga sama aasta alguses, mistõttu pole lähteteksti autor kohe kindlasti seda asutust silmas pidanud, vaid mõelnud teksti kirja pannes esimesena välja toodud asutuse International Dyslexia Association nimetusele.

Enne tõlkevariantide välja mõtlemist tehti kiire internetiotsing, mille tulemusena leiti, et asutuse nimetust on kasutatud ka varem eestikeelsetes tekstides. Näiteks oli Forte (2012) artiklis kirjas *Rahvusvaheline düsleksialiit*. Veel leiti vasteteks *Rahvusvaheline Düsleksiaassotsiatsioon*, mis oli kirja pandud Birzniece et al. (2015) loodud Euroopa Liidu düsleksiaga laste vanemate

toetamiseks mõeldud juhendis. Kuna viimane leitud vaste esines Euroopa Liidu välja antud juhendis otsustati tõlkes *Rahvusvahelise Düsleksiaassotsiatsiooni* vaste kasuks. Lisaks leiti, et ingliskeelset asutuse nimetust saaks tõlkida eesti keelde ka *Rahvusvahelise Düsleksia Ühingu*na. Selguse mõttes lisati eestikeelsele vastele sulgudesse järgi ingliskeelne vaste. Tõlkemeetodina kasutati siinkohal tõlkepaari, kus nimetus ise toodi ühest keelest teise üle tunnustatud tõlget kasutades, kuid millele lisati sulgudesse juurde ka selle originaalnimetus.

2.2.3. Muude väljendite tõlkimise analüüs

Lähtetekstis esines ka palju teistesse kategooriatesse kuulunud sõnapaare või väljendeid, mille tõlkimisel tekkisid mõningad probleemid. Kuna raamatu autor on pärit Ameerika Ühendriikidest, on täiesti arusaadav, et lähtetekstis esinevad Ameerika kultuurile ja keelele omased terminid. Lisaks oli kohati lähtetekst ka väga tehniline, kus räägiti erinevatest tehnikaalastest terminitest, millest varem aga kuuldud polnud. Alljärgnevalt kirjeldatakse lähemalt kuut esinenud tõlkeprobleemi. Kuna teoreetilises osas ei käsitleda eraldi teistesse valdkondadesse kuuluvate sõnapaaride ja väljendite tõlkimist, kasutatakse nende ühest keelest teise tõlkimiseks siinkohal Newmarki nii metafooride kui ka nimede ja nimetuste tõlkimiseks mõeldud tõlkemeetodeid, mis mõlemad sobivad oma olemuse poolest ka teistsuguste väljendite tõlkimiseks.

Tabel 15. Muude väljendite tõlkimise näide 1

Lähtetekst	Tõlge
Nokia's most basic feature phone—with a small color screen, alphanumeric keypad, flash camera, mobile , wifi, and Bluetooth capabilities —is available for just U.S. \$25 in Kenya. (lk 80)	Nokia kõige põhilistemat funktsioonidega telefon, millel on väike värviline ekraan, tähtnumbriline klahvistik, välgukaamera, mobiilside , wifi ja Bluetooth, on Keenias saadaval vaid 25 USA dollari eest.

Selle lause puhul oli alguses keeruline aru saada, mida kujutab endast *mobile capabilities*. Erinevatest sõnastikest sellele vaste otsimine ei andnud mingisuguseid tulemusi ning ka selle otsetõlkimine *mobiilseks võimekuseks* tegi lähtetekstist arusaamise veelgi raskemaks. Siiski sobis sõna *võimekus* aga ülejäänud loetelus osalevatele lauseliikmetega kokku, sest eesti keeles kasutatakse sõnapaare *wifi võimekus* ja *Bluetoothi võimekus*.

Ingliskeelse väljendist *mobile capabilities* arusaamiseks otsiti sellele selgitust internetist, kust peale pikka otsingut leiti, et *mobile capabilities* kujutab endast mobiiltelefoni funktsioone, milleks on näiteks sõnumite saatmine ja helistamine. Sellest lähtudes saadi ingliskeelse väljendi vasteks *mobiiltelefoni funktsioonid*, mille õiguses ja selguses küll esialgu kaheldi, kuid siis leiti Eesti keele seletavasse sõnaraamatusse (EKSS 2009 *sub* nutitelefoni) sõna *nutitelefoni* sisestamisel, et eesti keeles eksisteerib selline väljend nagu *mobiiltelefoni funktsioonid*, kuna termini *nutitelefoni* definitsiooniks oli toodud „seade, milles on ühendatud pihuarvuti ja mobiiltelefoni funktsioonid“. Siis aga avastati, et kui *mobile capabilities* jätta tõlkes *mobiiltelefoni funktsioonideks*, esineb nii lause alguses kui ka lause keskel kaks korda seda sama mõtet. Juhendajaga konsulteerimisel tekkis *mobile capabilities* uueks vasteks aga *mobiilside*, mis on isegi veel selgem ja arusaadavam vaste, mille põhjal saabki tegelikult neid nimetatud funktsioone telefonis kasutada. Tõlkes sai lisaks algne *wifi ja Bluetoothi võimekus* muudetud ka lugejasõbralikumaks ehk tõlkes öeldakse lihtsalt, et *telefonis on olemas wifi ja Bluetooth*. Selle lausefraasi tõlkimisel kasutati metafooride tõlkimiseks mõeldud mõtte lahti seletamist.

Tabel 16. Muude sõnade tõlkimise näide 2

Lähtetekst	Tõlge
Those familiar with braille could read the books via a refreshable braille machine , or print a paper copy at home using a special printer. (lk 97)	Punktkirja tundjad said lugeda raamatuid uuendatava punktkirjamonitori abil või printida kodus eriprinterit kasutades välja paberkoopia.

Selle lause puhul osutus keeruliseks ingliskeelse *braille machine* tõlkimine, kuna sellisest masinast poldud varem kuuldud. Seetõttu oligi enne tõlkima asumist oluline aru saada, mida

kujutab endast see ingliskeelne termin. Internetiotsingu abiga saadi teada, et tegemist on pimedatele mõeldud masinaga, mille abil saavad nad teksti lugeda. Tõlke loomise käigus avastati aga inglise sõnale *braille machine* on eesti keeles kaks erinevat tähendust. Esimene neist oli braille kirjutusmasin ehk punktkirjakirjutusmasin, mis on masin, mille abil saab punktkirja ise kirja panna (Silimalaegas, *s.a.*). Teine oli aga Braille kuvar ehk punktkirjamonitor, mis on abivahend pimedatele, mille abil saavad nad teksti lugeda punktkirjana (Punktkirjamonitor, 2017). Eestikeelsele punktkirjakirjutusmasinale viidatakse inglise keeles rohkem kui sõnale *braille typewriter*. Lähtetekstis peetakse silmas aga seda teist eestikeelset varianti ehk punktkirjamonitori, mida saab lugemisel pidevalt uuendada, et ilmuks uus tekst masinasse. Sobiva eestikeelse vaste valimisel lähtuti lähtetekstis kirjutatust ning seetõttu kasutati tõlkimisel juba olemasolevat terminit ehk tunnustatud tõlget.

Tabel 17. Muude sõnade tõlkimise näide 3

Lähtetekst	Tõlge
First- through fourth-graders from high-poverty schools participated in the study. (lk 6)	Sellest uuringust võtsid osa äärmises vaesuses elavate perede lastele mõeldud kooli esimese kuni neljanda klassi õpilased.

Ingliskeelse sõnapaari *high-poverty schools* tõlkimine osutus problemaatiliseks, kuna sellele ei leitud ühegi sõnastiku abiga eestikeelset vastet. Seepärast tuli luua uus eestikeelne vaste. Kõigepealt tuli aru saada termini *high-poverty schools* tähendusest, sest alguses saadi sellest kahtepidi aru. Esiteks arvati, et tegemist on kooliga, kus käivad vaesed lapsed. Teiseks arvati aga, et see on kool, mis ise on väga vaene. Internetiotsingu abil saadi teada, et Ameerika Ühendriikide seadustiku (United States Code) 20. jaotise § 6491 kohaselt on *high-poverty school* puhul tegemist kooliga, kus käivad äärmises vaesuses elavate perede lapsed (U.S. Code, 2015). Sõnasõnaliselt siin lähtekeelset terminit tõlkida ei saa, sest nii ei tule termini mõte korrektselt välja. Eestikeelne tõlge *äärmises vaesuses elavate perede lastele mõeldud kool* valmis aga metafooride tõlkimiseks mõeldud lahti seletamise kaudu, mis tegi küll tõlke pikemaks, kuid see-eest toob selle mõiste lugejale paremini välja ja on nii lugejatele arusaadavam.

Tabel 18. Muude sõnade tõlkimise näide 4

Lähtetekst	Tõlge
Like health care, education, and car seats, books are what economists would call “ merit goods. ” (lk 7)	Nagu tervishoid, haridus ja autoistmed on ka raamatud need, mida majandusteadlased nimetaksid välismõjuga pooltasuta hüvisteks (<i>merit goods</i>).

See termin osutus kogu eestikeelse tõlke loomisel kõige keerulisemaks tõlkekohaks. Kõigepealt oli termini tõlkimise takistuseks see, et kuna poldud varem sellist terminit kuulnud, ei teatud, mida see tähendab. Erinevatest allikatest lugemise peale saadi aru, et *merit goods* kujutab endast põhimõtteliselt avalikke hüviseid, kuid samas ei tähenda seda ka, sest lähtekeelses lauses välja toodud haridus ja tervishoid lähevad küll avalike hüviste alla, kuid raamatud ja autoistmed enam mitte.

Nii Glosbest (Glosbe *s.a. sub merit goods*) kui ka Vikisõnastikus leiduvast Marit ja Toomas Hinnosaare inglise-eesti majandussõnastikust (Hinnosaar & Hinnosaar 2010 *sub merit goods*) eestikeelset vastet otsides saadi vasteks *ühiskondlikult soovitatavad hüvised*, mis tundus kuidagi konarlik olevat. Teise internetiotsingu abil pandi Filosoofi inglise-eesti sõnastiku (Filosoofi 2007 *sub merit goods*) vastete järgi kokku järgmised võimalikud eestikeelsed variandid, milleks olid *vajaduskaubad* või *väärtuskaubad*.

Lõpuks leiti juhendaja abiga Kadi Timpmanni (2010) Tartu Ülikooli majandusteaduskonna lõputöö, milles oli välja toodud inglise termini *merit goods* eestikeelne tähendus *välismõjuga pooltasuta hüvised*. See oli esimene arusaadav ja selge vaste, mis seni leitud oli ning mille kasuks lõpuks ka otsustati, kuna tegemist on majandusalases lõputöös esinenud terminiga, siis võib kindel olla, et tegemist on adekvaatse vastusega.

Termini tõlkimisel oli oluline anda edasi selle olemust. Tõlkimiseks sobis kasutada tõlkepaari meetodit, kus tõlge ise anti edasi metafooride tõlkimiseks mõeldud mõtte lahti seletamisega, kuid millele lisati kindluse ja arusaamatuste vältimiseks sulgudesse juurde ka ingliskeelne termin.

Tabel 19. Muude sõnade tõlkimise näide 5

Lähtetekst	Tõlge
The book market especially fails at producing diverse books for cultural minorities, accessible books for readers with blindness or dyslexia, and books in disadvantaged languages. (lk 7)	Raamatuturg eriti ei suuda toota mitmekesiseid raamatuid kultuurivähemustele, kättesaadavaid raamatuid pimedatele või düsleksikutest lugejatele ning raamatuid halvas olukorras olevates keeltes, milles on ilmunud vähe trükiseid.

Ingliskeelne *disadvantaged languages* kujutab endast keeli, mida räägivad vaid mõned üksikud inimesed, kuid ka keeli, mida räägib rohkem kui 50 miljonit inimest, näiteks telugu keel (Processing languages of the Global South, *s.a.*). Mis teeb selle termini huvitavaks on see, et tegelikult telugu keel pole üldsegi *disadvantaged language* ehk halvas olukorras olev keel, kui seda räägib rohkem kui 50 miljonit inimest üle maailma. See keel ei sure veel niipea maa pealt välja, mis teeb sellest isegi suurepäraselt olukorras oleva keele, küll peitub siin ebasoodne olukord aga selles, et see on nii-öelda tahaplaanile jäetud keel, milles pole piisavalt erinevaid teoseid avaldatud, mistõttu valitseb selles keeles ka raamatunälg. Eestikeelse tõlke loomisel peab siiski selliste keelte kohta ütleva, et nad on „halvas olukorras olevad keeled“, kuigi kõnelejate arvu poolest nad seda siiski pole. Siinkohal ongi väga oluline kõneldavast kontekstist aru saada, et ei tekiks vale arusaamu ning selle alusel kasutati tõlke loomisel sõnasõnalist tõlget, millele lisati selgituseks juurde, et halvas olukorras olevad keeled on keeled, milles on ilmunud vähe trükiseid.

Tabel 20. Muude sõnade tõlkimise näide 6

Lähtetekst	Tõlge
After discovering that romance was a hot category among women in Muslim areas of Nigeria, for example, Worldreader was able to quickly load more Harlequin titles. (lk 88)	Peale seda, kui selgus, et romantika oli näiteks Nigeeria moslemipiirkondade naiste seas populaarne kategooria, suutis

	Worldreader oma äppi kiiresti üles laadida rohkem Harlequini kirjastuse raamatuid .

Mitte ainult selles näites, vaid ka terves lähtetekstis esines tihti sõna *title*, mida tõlgiti eesti keelde *raamatuna*. Kuigi inglise *title* kujutab endast eesti keeles pigem *pealkirja* tundus see tõlkesse tooduna kuidagi kohmakas. Eriti selle välja toodud näite puhul paistab selle mitesobivus eriti hästi välja, sest tõlkes ei tahaks kuidagi öelda *Harlequini kirjastuse pealkirjad*, vaid pigem sobib siia *Harlequini kirjastuse raamatud*. Kui jätta tõlkes alles sõna *pealkiri* võib ka tunduda, et lisatakse ainult Harlequini kirjastuses kirjastatud raamatute pealkirjad, aga raamatute enda sisu polegi. Inglise *title* eestikeelde üle toomisel kasutati metafooride tõlkemeetoditest sama mõtte reprodutseerimist.

2.3. Tõlkeprobleemide analüüsi järeldused

Tõlkeanalüüsis toodi välja ainult 20 tõlkimisel esinenud probleemset kohta, kuid mida töö tegemisel esines veel rohkem. Siia said näideteks valitud peamiselt sellised takistuskohad, mida sai kõige paremini analüüsida ja mis mängisid tekstis mingisugust olulist rolli. Üleüldiselt ei tekkinud tõlkimisel väga keerulisi ja spetsiifilisi tõlkeprobleeme, millele poleks leidnud abi kas erinevate sõnaraamatute või internetiotsingu kaudu.

Tõlkimiseks valitud tekstis esinenud metafooride tõlkimine oli selle teksti puhul enamjaolt kergendatud, kuna enamikele saadi vasted kas neid ise välja mõeldes või sõnastikest leides. Lähtetekstis esinesid enamjaolt lihtmetafoorid, mida sai ühest keeles teise tuua üle sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimise kaudu, mis on Newmarki (1984: 88) öeldu järgi ka kõige tavalisem lihtmetafooride ülekandmise meetod. Näiteks osutusid sellisteks metafoorideks näide 1 (vt tabel 1) ja 6 (vt tabel 6).

Samas esinesid lähtetekstis ka keerulisemad ehk mitmesõnalised metafoorid, mille tõlkimisel pidi eelkõige lähtekeelse teksti mõttest lähtuma ja arvestama seejuures, et see kanduks samasuguselt üle ka eesti keelde. Näiteks olid sellised metafoorid näide 5 (vt tabel 5) ja 7 (vt tabel 7), mida sai samamoodi sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimise kaudu sihtteksti üle

tuua, kuid näiteks näite 5 (vt tabel 5) puhul pidi samal ajal seletama ka metafoori lahti, et selle mõte jõuaks paremini sihtkeelsete lugejateni. Metafooride tõlkimise puhul ongi oluline see, et lähtekeeles esinenud metafoor jääks metafoorseks ka sihtkeeles ja et selle mõte säiliks enamvähem sarnaselt ka sihtkeeles.

Kõik analüüsis esitatud metafoorid said lähtetekstist sihtteksti üle kantud sihtkeeles sama kujutise reprodutseerimise teel, mis osutus populaarsemaks tõlkemeetodiks. Kahe metafoori tõlkimisel kasutati lisaks veel metafoori lahti seletamist, mis annavad sihtkeelsele lugejale paremini nendes sisalduvat mõtet edasi.

Asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimisel analüüsiti kokku kolme organisatsiooni nime, kolme organisatsiooni nimetust ja ühte konkursi pealkirja. Asutuste nimesid sihttekstis ei tõlgitud, kuna nende lühikeste nimede juures oli eksimisruum suur, mis oleks tõlkimisel võinud kaasa tuua mõtte muutuse. Selle asemel kasutati nende sihtkeelde üle toomiseks transkribeerimist. Lisaks esinesid lähtetekstis ka sellised nimed, mis ei tähendanud lähtekeeles midagi, näide 6 (vt tabel 13), või mille asutuse nimi oli kahest erinevast keelest kokku pandud üksus, näide 5 (vt tabel 12). Sellised olukorrad oleks tõlkimist veelgi raskendanud, kui neid oleks otsustatud tõlkida ja lõppkokkuvõttes poleks need sihtkeeles ja - kultuuris pilti palju selgemaks teinud.

Asutuste nimetuste puhul kasutati tõlkepaare, kus nimetus tõlgiti kas sõnasõnalist tõlget või kultuurilist vastet kasutades ning millele lisati sulgudesse järele originaalnimetus ehk transkriptsioon, näide 3 (vt tabel 10) ja 7 (vt tabel 14). Nimetuste tõlkimisel oli kõige vähem eksimisruumi selles osas, et selle lähtekeeles olev mõte ei tuleks 100-protsendiliselt sihtkeelde üle. Üks välja toodud konkursi pealkiri tõlgiti samuti tõlkepaarina ära, kus pealkirja tõlge loodi sõnasõnaliselt, millele lisati juurde ka transkriptsioon, näide 1 (vt tabel 8).

Lisaks lisati iga lähtekeelses tekstis esinenud asutuse või organisatsiooni ette selgitav sõna, nagu on näha näite 6 (vt tabel 13) põhjal, et lugeja saaks täpsemalt aru, millega tegu on. Samuti lisati igale tõlkes esinenud nimele, nimetusele ja pealkirjale sulgudesse järele selle ingliskeelne originaalnimi, kui mõni lugeja peaks soovima rohkem infot uurida mingi kindla nime või nimetuse kohta.

Nimede tõlkimisel kasutati kokku kõige rohkem erinevaid tõlkemeetodeid, millest populaarsemaks osutus transkribeerimine, kus lähteteksti nime ei tõlgitud, vaid toodi see

originaalsena sihtteksti üle. Lisaks kasutati palju ka sõnasõnalist tõlget ja tõlkepaari meetodit. Ühel korral saadi tõlkes kasutada ka kultuurilist vastet.

Lisaks erinevatele metafooridele ning nimedele ja nimetustele esines lähtekeelses tekstis ka palju teisi sõnapaare ja väljendeid, mis osutusid tõlkimisel keeruliseks. Näiteks olid lähtetekstis erinevad tehnikaalased terminid, näited 1 (vt tabel 15) ja 2 (vt tabel 16), Ameerikale omased sõnad, näide 3 (vt tabel 17), mis on arusaadav kuna tegemist on ameeriklase loodud raamatuga, mis ongi Ameerika Ühendriikide keele ja kultuurile ainuomaste eripäradega, ja lisaks ka muud terminid. Selle grupi väljendite tõlkimiseks kasutati teoreetilises osas välja toodud Newmarki nii metafooride kui ka asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimiseks mõeldud tõlkemeetodeid. Tihtipeale tõlgiti ühte konkreetset terminit lähtekeelest sihtkeelde nii, et kasutati samal ajal kahte erinevat meetodit. Erinevate terminite tõlkimisel osutus kõige populaarsemaks tõlkemeetodiks metafooride tõlkimiseks mõeldud lahti seletamine. Lisaks kasutati ka sõnasõnalist tõlget ja tunnustatud tõlget. Ühel korral kasutati nii tõlkepaari kui ka sihtkeeles sama mõtte reprodutseerimist.

Sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustele leiti ka vastused läbi tõlke loomise ja tõlkeprobleemide analüüsi tegemise. Esimese küsimuse, kuidas tõlkida kujundlikku keelt, kui otsetõlge ei ole võimalik, vastuseks saab öelda, et peale sõnasõnalise tõlke loomise ehk sama kujutise sihtkeeles reprodutseerimise on alati võimalik metafoore tõlkida nii, et selle mõte seletatakse sihtkeeles lahti. Tihti tuli aga ühe metafoori tõlkimisel kasutada korraga mõlemat nimetatud tõlkemeetodit korraga, et selle mõte tuleks kõige paremini sihtkeeles välja.

Teise küsimuse, milline tõlkemeetod on kõige sobivam asutuse ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimiseks, vastuseks saab tõlkeprobleemide analüüsi põhjal tuua, et kõige sobivamad tõlkemeetodid on transkribeerimine, kus lähtekeelne nimi tuuakse originaalselt sihtkeelde üle, ning sõnasõnaline tõlkimine.

Nii metafooride, nimede ja nimetuste kui ka muude väljendite tõlkimisel tuleb eelkõige lähtuda lähtekeelsest tähendusest, mille järgi saab leida selle tõlkimiseks sobivaima tõlkemeetodi. Tihtipeale tuleb tõlkimiseks kasutada korraga mitut erinevat meetodit, et mõte tuleks sihtkeeles selgelt välja ja ei tekitaks vale arusaamu.

3. SIHTTEKST

ÜKS Raamatunälg

„Pool maailma kannatab nälga. Teine pool tahab kaalust alla võtta.“ Nii seisis loosungil, mida ma kunagi kriidiga kirjutatuna ülikoolilinnaku kõnniteel nägin. Selle iroonia oli suunatud ülemaailmsele toidukriisile, aga see sama paradoks kehtib ka raamatute puhul. Kui sa loed seda raamatut, kuulud sa peaaegu kindlalt sellesse viimasesse rühma. Lugejatena küllusemaailmas on sul ja mul raskusi meie limiteeritud ajas tekstidieetide järgimisega. Internetipoes amazon.com on digitaalsel kujul kohe kättesaadavad enam kui miljon raamatut. Olenemata sellest, kas kasutame raamatukogu, raamatupoodi või digiseadet, seisneb meie peamine probleem kõigi nende isuäratavate valikute vahel valimises.

Enamiku maailma elanikkonna jaoks on asjad aga hoopis teistmoodi. 1980. aastatel põhjustasid majanduskriisid üle kogu Aafrika suurt toidu- ja paljude teiste kaupade, sealhulgas raamatute puudust. Just selles kontekstis hakkasid kirjanikud esimest korda rääkima kontinendist, mis kannatab nii-öelda lugemisnälja käes. Ometi ei piirdunud probleem ainult selle aastakümneendiga, sest raamatuid on alati liiga vähe olnud ja nii on see siiani. Tänapäeval ei suuda paljud Sahara-taguse Aafrika riigid endiselt igale õpilasele õpikut tagada. Kuigi raamatunälg on kõige tõsisem probleem Aafrikas, on see endiselt probleem ka igas maailma piirkonnas. Aasia neli miljardit elanikku räägivad rohkem kui 2300 keelt, kuid ainult väiksel osal neist on olemas aktiivsed kirjastused. Enamikus Brasiilia linnades pole raamatupoode, kuigi see Ladina-Ameerika riik on maailmas üks suurimaid majandusi.

Viimase paarikümne aasta jooksul on valitsused üle kogu maailma teinud suuri edusamme alghariduse võimaluste laiendamisel ja kirjaoskamatusel lõpetamisel. Rohkem kui 90 protsendil maailma noortest täiskasvanutest on algtasemel kirjaoskus, mida määratletakse kui oskust lugeda ja kirjutada lihtsat lauset mistahes keeles. Kahjuks puudub pooltel neist endiselt juurdepääs lugemismaterjalidele, mis on vajalik selle oskuse tõeliselt elumuutvaks tegemisel. Umbes ühe miljardi lapse jaoks takistab raamatunälg hariduse omandamist, mis on nende parim lootus vaesusest pääsemiseks. Kolm miljardit täiskasvanut on endiselt mõjutatud lapsepõlves kogetud raamatunäljast. See on rohkem kui pool maailma elanikkonnast.

Raamatunälg on tõsine probleem ka Ameerika Ühendriikide madalama sissetulekuga perede jaoks. Ameerika üleriigilise kampaania „15 minutit ettelugemist“ („Read Aloud 15 Minutes“) on

jaoks 2016. aastal läbi viidud uuringu kohaselt selgus, et 93 protsenti Ameerika vanematest nõustus väitega, et „vanema kohustus on õpetada oma lapsele iseseisvat lugemist“. Paljud vanemad teatasid raskustest raamatute hankimisel, kuigi pooled kurtsid, et lasteraamatud on liiga kallid. Föderaalvalitsuste ametiasutustest koosnev laste- ja perestatistika foorum (The Forum on Child and Family Statistics) teatab, et kümnest lapsest neli elavad Ameerikas peres, kellel on raskusi põhivajaduste, nagu toidu, peavarju ja riiete eest tasumisega. Allpool vaesuspiiri elavate perede jaoks on koos lapsega kasvava isikliku raamatukogu pidamine investering, mida nad endale lubada ei saa.

Raamatute tähtsus

Nii paber- kui ka digitaalkujul raamatud mängivad meie lugemisdiieetides väga erilist rolli. Pikem dieet annab unikaalse võimaluse uurida ideid ja lugusid põhjalikumalt. Rohkem kui ajalehed, blogipostitused või sotsiaalmeedia panevad raamatud meid proovile oma teadmiste ja kujutlusvõime piiride avardamises. Need pakuvad võimalusi omandada vahendeid ja ideid, mida saame kasutada oma isiklikus elus, kogukondades ja tegevustes. Filosoof Martha Nussbaum on liigitanud lugemist ja eneseväljendust ühtedeks põhioskusteks, mis peaksid olema igale inimesele kasutuseks võimaldatud. Ta rõhutab, et haridusel on tekstide kaudu keskne roll kriitilise mõtlemise, maailmakodanikuks olemise ja loomingulise mõistmise jaoks. George R. R. Martini loodud tegelaskuju on öelnud: „Vaim vajab raamatuid samamoodi nagu mõök vajab luisku, et hoida ennast teravana.“

Lisaks aimekirjanduslike teostele, nagu õpikud ja teatmeteosed, on oluline ka kõigi teiste raamatute kättesaadavus. Paljud elu kõige olulisemad õppetunnid antakse kõige tõhusamalt edasi loo kaudu. Romaanikirjanik Neil Gaiman väidab veenvalt, et ilukirjandus on eriti võimas vahend sotsiaalse kujutlusvõime arendamiseks. Romaanid ja isiklikud mälestused arendavad oskust samastuda meist erinevate inimestega ning neile ka kaasa tunda. Ulmekirjandus julgustab kujutlusvõimet ja loovust, millest areneb välja tehnoloogiline innovatsioon. Aimekirjandus võimaldab täiskasvanutel jätkata õppimist ja arenemist ka pärast formaalse haridustee lõppu. Lühijutud ja romaanid arendavad täiustatud kirjaoskusi, mida inimesed vajavad koolihariduse edukaks omandamiseks ja tekstipõhiste teabeallikate kasutamiseks. Laste jaoks on pildiraamatud ja juturaamatud olulised sammud teel täiustatud kirjaoskuse suunas ning lisaks ka võimalused emotsionaalseks kasvuks.

Arvukad teadusuuringud näitavad, et raamaturikas keskkond on lapse haridusalaste saavutuste ja tulevase sissetuleku jaoks ülioluline. Seda n-ö raamatu efekti on täheldatud nii rikastes ja vaestes, kommunistlikes ja kapitalistlikes riikides kui ka erinevates kultuurides. Sotsioloogid Mariah Evans, Jonathan Kelley ja Joanna Sikora vaatasid läbi 42 riigis läbiviidud uuringu raamatute ja elus läbilöömise seoste kohta. Nad leidsid, et isegi kõige väiksemad kodus olevad raamatukogud on lastele kasulikud, mille kasu kasvab koos kogude suurenemisega. Vähemalt kahesaja raamatuga kodus üleskasvamine soodustab lapse tulevast edu võimsamalt kui kõrgharidusega vanemate olemasolu. See põhjalik uuring tõestab, et need meist, kes kasvasid raamatutega üles, juba teavad seda kõike. Lastest, kes loevad regulaarselt oma lõbuks, saavad soravad lugejad, nad tunnevad õppimisest rõõmu ja saavad koolis hästi hakkama.

Ameerika Ühendriikides esineb raamatunälga kõige rohkem suvevaheajal. Teadlastele on juba üle kümne aasta teada, et kõigi sotsiaalsete klasside õpilased arendavad koolis oma lugemisoskusi sarnaselt. Kuid see, mis suvel juhtub, tekitab aga sügava edusammude lõhe. Keskmise ja suurema sissetulekuga perede õpilased jätkavad oma lugemisoskuse pidevat parandamist, kuid madalama sissetulekuga perede õpilased seda ei tee. Harris Cooperi ja tema kolleegide metaanalüüsi kohaselt „tekitasid suvevaheajad kesk- ja alamklassi õpilaste vahel umbes kolmekuulise vahe“. Teadlased Richard Allington, Julie Au, Doris Entwisle, Gary Evans, Stephen Krashen, Jim Lindsay, Anne McGill-Franzen, Jeff McQuillan, Fay Shin ja Nicole Whitehead on kõik viidanud suvelugemise ja raamatute kättesaadavuse vahelisele seosele.

Richard Allingtoni ja tema kolleegide läbi viidud eksperiment demonstreeris seda mõju selgelt. Sellest uuringust võtsid osa äärmises vaesuses elavate perede lastele mõeldud kooli esimese kuni neljanda klassi õpilased. Pooled neist valiti juhuslikult osalema raamatumessil, kus nad said valida endale kümme raamatut, mida suveks koju viia. Nende kümne raamatu saamine, ilma edasiste juhtnööride andmiseta, suurendas märkimisväärselt nende laste suvelugemise mahtu. Kolme aasta jooksul paranes selle rühma lugemisoskus märgatavalt võrreldes teise õpilasarühmaga, kellele raamatuid ei antud. Tagasihoidlikud sekkumised, mille käigus julgustatakse õpilasi oma raamatuid sagedamini lugema, võivad mõju veelgi tugevdada. Kui lapsel puudub juurdepääs sobivatele raamatutele, ei avalda ükski sundimine mingit mõju.

Kommertskirjastamise piirid

Turud on teinud hämmastavalt head tööd, et toota ja kätte toimetada jõukatele inglise keelt kõnelevatele inimestele üha laienevat romaanide, õpikute, mitteilukirjanduslike ja lasteraamatute valikut. Sinul ja minul on raamatute kogud, mida varasemast ajastust pärit kuningad ja kuningannad kadestaksid. Madala sissetulekuga lugejate jaoks on aga raamatute hinnad väga kõrged. Nagu tervishoid, haridus ja autoistmed on ka raamatud need, mida majandusteadlased nimetaksid välismõjuga pooltasuta hüvisteks (*merit goods*). Ühiskondlikult on soovitatav, et igal inimesel oleks nendele juurdepääs, kuid seda on võimalik saavutada ainult läbi toetuste või tasuta pakkumise. Majandusteooria ennustab (täpselt), et turud tekivad, et toota palju välismõjuga pooltasuta hüviseid. Ilma heategevusliku ja valitsuse toetuseta jääksid paljud inimesed aga nendest hüvistest ilma.

Lugejatele vajalike toodete äärmise mitmekesisuse tõttu seisab raamatunälg vastu turulahendustele. Majandusteadlane Joel Waldfogel selgitab, et turud toimivad kõige paremini siis, kui suur hulk inimesi tahab samu asju, kuid tõenäoliselt ei õnnestu neil teenindada vähem sarnaste eelistustega tarbijaid. Pariisis elavatele tervisekindlustusega patsientidele välja töötatud vaktsiini saavad kasutada ka India kaugemate külade elanikud. See sama ei kehti aga raamatute kohta. Raamatuturg eriti ei suuda toota mitmekesiseid raamatuid kultuurivähemustele, kättesaadavaid raamatuid pimedatele või düsleksikutest lugejatele ning raamatuid halvas olukorras olevates keeltes, milles on ilmunud vähe trükiseid.

Võtke näiteks suulu keel, mida räägib Lõuna-Aafrikas kümme miljonit inimest. Valdav enamik suulu keele kõnelejatest on kirjaoskajad. Iga päev müüvad suulukeelsed ajalehed sadu tuhandeid eksemplare. Kuigi leibkonna keskmine sissetulek on umbes 5000 USA dollarit, saavad väga vähesed suulu keele kõnelejad lubada endale raamatute ostmist. Loogilise järeldusena on suulukeelsete raamatute kirjastussektor peaaegu olematu. Lõuna-Aafrika kirjastuste liit (The Publishers' Association of South Africa) loendab, et praegu on trükis ilmunud vaid 700 suulukeelset raamatut. Valdav enamik neist on koolides kasutamiseks mõeldud lasteraamatud, mis on toodetud heategevuslike ja riiklike toetustega. Kuna suulu keelt väljaspool Lõuna-Aafrikat laialdaselt ei kõnelda, pole see ainult riiklik, vaid ka ülemaailmne raamatute kogus.

Mõned majandusteadlased ütleksid, et turutõrkest tulenev suutmatus toota rohkem raamatuid suulu ja teistes halvas olukorras olevates keeltes, milles on ilmunud vähe trükiseid, tõestab, et

selliste raamatute järele puudub tegelik nõudlus. Ometi ostavad vaesed tarbijad ka vähem autosid ja mantleid, aga me ei kratsi kukalt ja ei mõtle, et miks see küll nii on. Keegi ei mõtle seda, et vaesed lihtsalt ei taha autodega sõita või et mingi kultuurilise eripära kohaselt eelistavad nad külmetada. Nagu autoga sõitmine ja soojalt riietumine, maksab ka lugemine raha, mida kõigil aga pole.

Raamatute kirjastamise ja ravimite väljatöötamise vahel eksisteerib analoogne probleem. Rahvatervise eksperdid viitavad troopilistele epideemiatele, nagu leepira, unitõbi, jõepimedus, dengue palavik ja Guinea usstõbi, kui tähelepanuta jäetud haigustele. Kokkuvõttes jätavad need ja teised sarnased haigused miljard inimest vaesusesse lõksu. Ometi pole ravimifirmadel rahalist stiimulit neile ravimite tootmiseks, kuna need haigused esinevad ülekaalukalt maailma vaesemate seas. Need, kes seda toodet vajavad, ei suuda selle eest maksta. Need, kes suudavad selle toote eest maksta, seda aga ei vaja. Samamoodi pole ka kommertskirjastustel stiimulit toota raamatuid tähelepanuta jäetud keeltes. Suurimad kasumid peituvad kirjastades sajade miljonite potentsiaalsete ostjate kõneldavates ülemaailmsetes keeltes. Väiksemaid kasumeid saab teenida riigikeeltes, mille kõnelejad on üldiselt jõukad, nagu hollandi, rootsi, heebrea ja korea keel. Seal, kus aga keele kõnelejad on valdavalt vaesed, ei pea kirjastamise majandustegevus vastu.

Turutõrge ei tähenda seda, et raamatunälg oleks lahendamatu probleem. See tähendab lihtsalt seda, et me peame otsima heategevuslikke ja ühiskondlikke lähenemisviise, et jätkata tööga sealt, kust turud selle pooleli jätsid. Me peame hakkama mõtlema raamatutest samamoodi nagu me mõtleme haridusest ja tervishoiust. Vaja on turualaseid, heategevuslikke ja valitsuse pingutusi, sest vastasel juhul jääb liiga palju inimesi kõrvale. Nii on see tõepoolest olnud kaua. Filantroobid asutasid 19. ja 20. sajanditel avalikud raamatukogud, et tuua raamatute lugemise luksus lihtinimese käeulatusse. Raamatukogud üksinda seda eesmärki siiski saavutada ei suuda. Laste telesaated tulevad otse koju kätte, kus on valikus sadu erinevaid saateid ilma otseste kuludeta. Raamatud peavad muutuma sama käepärasteks, kui nad tahavad tõhusalt konkureerida laste aja nimel. Samuti on raamatukogudel enamikus maailmas väga piiratud haare, neid on kulukas ülal pidada, ja neil on omad piirid trükitud raamatute ostmisel. 21. sajandil on vaja aga innovatiivsemaid lähenemisviise.

VIIS Taasleiutades levitamist

John Woodil tuli mõte luua organisatsioon Room to Read, kui ta matkas läbi Nepali. Ühe mägiküla elanikud avaldasid Woodile muljet oma lugemishimu poolest, kuid mille jaoks neil puudusid vastavad raamatud. Peale USAsse tagasi jõudmist palus Wood oma perel ja sõpradel nende omal kulul raamatute annetusi talle koju saata. Sealt pakkisid Wood ja tema isa annetused kohvritesse ja kastidesse, et võtta need oma rahvusvahelisele lennule pagasina kaasa. Nepali kohale jõudnuna, sõitsid nii reisijad kui ka nende pagas veoautoga mäejalamile. Sealt laadsid jakkide juhtijad raamatud loomadele selga, et ronida üles mööda järske radu. Jaki seljas transportimine võib olla unikaalne Nepalile, aga vajadus innovatiivsete meetodite järele viia raamatuid sinna, kus neid vajatakse, on universaalne.

Oma uuringu käigus küsisin peaaegu kõigilt, et mis on nende arvates keerulisem: kas luua imelisi uusi raamatuid, mis rahuldaksid kõigi lugejate vajadusi või lahendada logistilisi probleeme nagu kuidas saada need raamatud kõigi inimeste kätte, kes neid vajavad? Tegemist polnud tiheda rebimisega, kuna vastajad olid üksmeelel, et levitamine on raskem. Arengumaad eriti võitlevad piiratud transporditaristu ja ebausaldusväärsete postisüsteemidega.

Isegi Ameerika Ühendriikides on viimase miili probleem äärmiselt tõsine. Sotsiaalettevõtte First Book asepresident Erica Perl kirjeldab oma organisatsiooni muret levitamise pärast. „Kuigi on raamatuid, mida ei kirjutata, tunnen, et levitamisega on endiselt suurem probleem. Maailmas on suurepäraseid raamatuid, mis lugejateni ei jõua.“ First Booki esimees Kyle Zimmer lisab: „Meil on väga hea meel, et me jõuame kuni 164 000 rühmani. Samal ajal peame aga meeles pidama seda, et me ulatume umbes 10 kuni 12 protsendi meid vajavate lasteni. Meil on veel pikk maa minna, et lahendada see probleem.“

Melody Zavala organisatsioonist Books for Asia nõustub selle seisukohaga. „Ma arvan, et viimane miil on alati kõige keerulisem igas ettevõtmises, sest tuleb hoolitseda selle eest, et raamatud jõuaksid ka päriselt kõige ebasoodsamas olukorras olevate inimesteni, kes neid kõige rohkem vajavad.“ Lisaks kulupiirangutele ja keelebarjääridele eraldavad ka geograafilised tõkked paljud kogukonnad raamatutest. Zavala jätkab: „Ulatuda kaugete kogukondadeni, kus puudub infrastruktuur, ehk teha toode nii kaugel kättesaadavaks on kahtlemata kõige keerulisem osa.“ Raamatute kinkimise programm Imagination Library seisab silmitsi sama probleemiga teenindades Põhja-Ameerika maa- ja põlisasukate kogukondi. „Kanadas on palju tühja maad,“ märgib David Dotson. „Me ei pea seda infrastruktuuri

enesestmõistetavaks.“ Lume ja kaugel vahemaa tõttu eraldatud lugejate jaoks peavad raamatud saabuma lennukiga.

Kirjastuse Pratham Booksi vaatenurgast on „raamatute kättesaadavaks tegemine tunduvalt raskem kui nende loomine,“ väidab Suzanne Singh ühemõtteliselt. „Raamatute viimine viimase osariigi puuduliku ühendusega olevasse viimasesse külla on väga-väga raske. Me oleme pidevalt pidanud leidma innovatiivseid lahendusi ja tegema väga radikaalseid asju.“ Singh kirjeldab mõningaid loomingulisi lähenemisviise, mida tema kirjastus on proovinud. „Oleme koostööd teinud postisüsteemiga, kuna see on igas väikeses külas saadaval. Küsisime neilt, kas nad saaksid olla meie raamatute laialivedajad. Ja siis on olnud seepe ja puhastusvahendeid müüvad ettevõtted. Me tegime ka nendega koostööd, et laadida raamatuid nende veoautode peale. Lisaks ka päikeseenergiatootmisega seotud ettevõtted, mis müüvad päikesevalgusteid ja päikeseahje puuduliku ühendusega olevates piirkondades.“ Ükski nendest meetoditest ei osutunud aga rahuldavaks. „Puuduliku ühendusega olevas piirkonnas elava lapseni juurdepääsu loomine on tõenäoliselt suurim ja kõige keerulisem asi, mida me teinud oleme.“

KUUS Digipööre

Kui Apple'i personaalarvuteid tutvustati 1984. aastal esimest korda kodukasutuseks, maksis see 128-kilobaidine seade tänapäeva dollarites ligi 6000 dollarit. 35 aastat hiljem algavad värvilise täisekraani, internetiühendust võimaldava ja oluliselt suurema andmetöötlusvõimsusega kaasaskantava Chromebooki hinnad alates 150 dollarist. Ma ostsin hiljuti puutetundliku ekraaniga tahvelarvuti 35 dollari eest. Selleks ajaks, kui sa seda raamatut loed, võib see tunduda kõrge hinnana. Alates 60ndatest on arvuti võimused kahekordistunud umbes iga kahe aasta tagant. See fenomen on olnud nii stabiilne ja etteaimatav, et seda on hakatud nimetama Moore'i seaduseks. Sellest järeldub, et digiseadmed muutuvad järjest taskukohasemaks.

Rikaste ja vaeste vahel eksisteerib endiselt digilõhe, kuid see on kitsam, kui sa arvad. Victoria Rideouti ja Vikki Katzi 2016. aastal avaldatud uuringu kohaselt on enam kui 90 protsendil allpool vaesuspiiri elavatel Ameerika peredel olemas juurdepääs internetile; 85 protsendil on olemas mingisugune mobiilseade ja 69 protsendil on olemas mingit tüüpi arvuti. Juurdepääsu kvaliteet on rikaste ja vaeste vahel endiselt väga erinev. Madalama sissetulekuga peredel on tavaliselt aeglasemad ühendused, piiratud mahuga andmesidepakettid ja vähem seadmeid.

Põhikomponendid on aga muutunud juba taskukohaseks peaaegu kõigile Ameerika Ühendriikides.

Isegi arengumaades muutuvad internetiühendust võimaldavad seadmed kiiresti universaalseteks. Siin on samuti mobiiltelefonid kõige populaarsemad. Nokia kõige põhilistematel funktsioonidega telefon, millel on väike värviline ekraan, tähtnumbriline klahvistik, välgukaamera, mobiilside, wifi ja Bluetooth, on Keenias saadaval vaid 25 USA dollari eest. Täissuuruses ekraani, digikaamera ja sõrmejäljelugejaga Tecno Sparki nutitelefoni müüakse umbes 85 dollari eest. Eeldatavasti peaks 2020. aastaks nutitelefoni kasutuselevõtt ulatuma Sahara-taguses Aafrikas 55 protsendini, Aasias 63 protsendini, Araabia maades 64 protsendini ja Lääne-Ameerikas 70 protsendini. Interneti juurdepääsuks mobiiltelefone ja tahvelarvuteid kasutatavate inimeste arv kahekordistus aastatel 2012–2017. Mobiilsideoperaatorite ühendus, mida tuntakse ka kui GSMA, eeldab, et see arv ulatub 2020. aastaks 4,7 miljardini. Nutitelefoni olemasolu suur osakaal isegi vaeste seas loob suurepäraseid uusi võimalusi raamatunäljaga tegelemiseks digitaalsete jaotusmudelite kaudu.

Aafrika juturaamatu projekt (African Storybook Project)

Ühes Tansaania raamatukogus istub rohkem kui sada last rätsepaistes põrandal. Nad on tulnud lähedalasuvast koolist õppekäigule. Raamatukoguhoidja, keda hiljuti õpetati kahesajadollarilist sülearvutit ja kolmesajadollarilist projektorit kasutama, kuvab Aafrika juturaamatu projekti digitaalset lugu ruumi eesotsas olevale ekraanile. Kogunenud lapsed on sellest uuest meediakogemusest sama elevil kui Ameerika lapsed IMAX-i kinos. Raamatukoguhoidja loeb iga tekstirea ette ja laseb siis lastel seda üheskoos korrata. Lugu on kohalikul tasandil aktuaalne ja meelelahutuslik. Lapsed on täielikult loosse kaasatud. Mõned neist on sõna otseses mõttes põrandal naerust kõverad. Ühe kuu jooksul külastab seda raamatukogu 14 000 koolilast 23 000 korda. Kui külastused jätkuvad terve aasta sellises tempos, siis selle kulud ühe lapse kohta lähenevad umbes penni kanti.

Aafrika tundub mõne jaoks olevat ebatõenäoline keskkond tiptasemeliste ja kõrgtehnoloogiliste lähenemisviiside jaoks. Sellel on kõikidest kontinentidest madalaim interneti juurdepääsu tase ning arvutite tundmine on piiratud isegi õpetajate ja raamatukoguhoidjate seas. Tehnoloogia, mis võib Ameerika standardite järgi olla taskukohane,

on Aafrika sissetulekute kõrval endiselt kulukas. Lisaks on sama tehnoloogia hinnad impordimaksude ja turustusraskuste tõttu arengumaades sageli oluliselt kõrgemad. Näiteks võib iPad Keenias maksta kaks korda rohkem kui USA odavkauplusest ostetuna. Paljudel kogukondadel on endiselt ebausaldusväärsed elektriallikad.

Need katsumused on aga tegelikult vähem hirmutavad kui trükitud raamatute üle maa levitamise probleemid. Aafrika manner on tohutu ja suur osa sellest on merepiirita, kus pole juurdepääsu meresadamatele, välja arvatud naaberriigi kaudu. Raudteed ja maanteevõrgustikud on vähearenenud ning enamik elanikkonnast elab endiselt maapiirkondades. Korruptsioon ja vargused toovad kaasa märkimisväärseid kahjusid õpikute tarneahelas ning postiteenused on samuti ebausaldusväärsed. Tuues võrdluseks, siis digitaalse levitamise probleemid on üpris kontrollitavad.

Aafrika juturaamatu projekt vormindab loodavad raamatud digitaalseteks slaidiesitlusteks, mis võimaldab neid avada standardtarkvaraga, nagu Microsoft PowerPoint või mistahes tasuta alternatiiv. Neid saab suures rühmas lugemiseks digitaalselt projitseerida. Isegi nutitelefoniga saab muuta väikse õpilasterühma jaoks piisavalt suureks, et nad saaksid odava plastikust luubi kaudu lugeda. Aafrika juturaamatu projekt katsetab ka vajadustele kohandatud trükitehnoloogiatega, et vältida trükiraamatutega tavaliselt seotud levitamise takistusi. Projektis töötav Tessa Welch selgitab: „Ma leian, et see on oluline, et lastel oleks omast käest võtta raamatuid, kuid võib-olla pole neid seni veel levitatud. Võibolla kui raamatukogus on printer, saab laps mõne konkreetse raamatu endale koju laenutada.“

Raamatukogu igas taskus

Pärast Microsoftis ettevõtte juhina ja Amazoni müügi järelevalves töötamist veetis David Risher aasta reisisid maailmas ringi koos oma abikaasa ja kahe noore tütreaga. Reisi lõpus külastasid nad lastekodu, kui Risher märkas tabalukustatud hoonet. See oli raamatukogu. Raamatute armastaja ja võrdleva kirjandusteaduse teadlasena palus Risher sinna sisse vaadata. Lastekodu direktor tunnistas, et ta ei teadnud, kust võtit leida. Nagu paljud arengumaade väiksed raamatukogud, oli see lihtsalt unustusehõlma vajunud. Selle Ameerika raamatute äravisatud kogu pakkus vähe huvi või polnud aktuaalne kohalike piiratud inglise keele oskusega laste jaoks. Sama hästi oleks see võinud olla külast kaugelasuv prügila.

„See oligi see, see oligi minu hetk,“ ütleb Risher. „Ma vaatasin oma elule tagasi ning ma nägin raamatuid ja tehnoloogiat üha uuesti.“ Risher jõudis San Franciscosse tagasi ja asutas heategevusliku idufirma Worldreaderi. Tema hinnangul on vähemalt miljardil inimesel kehv kirjaoskus ja raamatunälg. Risher jaoks pole see lihtsalt tragöödia, vaid ka ärivõimalus. „Meie ettevõtte on sotsiaallettevõtte, kuid me mõtleme sellest endiselt kui ärist.“ Mistahes äri alustamisel, selgitab Risher, „tahad sa veenduda, et lahendad reaalselt probleemi ja tahad olla kindel selles, et sa proovid seda teha viisil, mis erineb sellest, mida inimesed on varem teinud.“ Ilmselgelt oli suur probleem arengumaade lugejatele asjakohaste raamatute kätetoimetamises. Arvestades oma tausta nägi Risher loomulikult potentsiaali selle probleemi digitaalses lahendamises.

Worldreaderi San Francisco kontori keldris laeb tehnoloogia meeskond raamatukogu Keenia kooli minevatesse seadmetesse. Ikea riiulil ripuvad kümned juhtmed. Igat Kindle'i e-lugurit hoitakse riiulil kaks tundi kuni sinna kogu raamatukogu peale laetud saab. Tänu Amazoni allahindlusele maksab iga Kindle 30 dollarit. Saja raamatuga laetuna maksab taskuraamatukogu umbes 70 dollarit. Käsitsi joonistatud diagramm arvutab, kui kaua võtab aega iga protsessi etapp, mis määrab selle, kui mitu Kindle'it saab päevas täis laadida. Eesmärk on viia see protsess lõpuks üle riiki, kus Kindle'eid kasutatakse. See loob välismaal töökohti, säästab töajookulusid ja kõige olulisemana lühendab uue kooli loomiseks kuluvat aega. Praegu pakitakse laetud Kindle'id pappkastidesse, et neid saaks ülemere transportida.

Töö pole siis veel läbi, kui kastid oma sihtkohta jõuavad. Worldreader töötab ka selle nimel, et koolitada õpetajaid tehnoloogia, kirjaoskuse meetodite ja sootundlikuse vallas. Näiteks Ghana naisõpilased jäävad tavaliselt oma meessoost eakaaslastest tublisti maha. Worldreaderi koolides kaob see sooline saavutuste lõhe. Programm sisaldab isegi koolitust selle kohta, kuidas korraldada kohalikku rahakogumisüritust kindlustamiseks, et kool saaks tulevikus osta uusi e-raamatuid, mis oleks lisaboonuseks koolidele ja kohalikele kirjastustele. Elektrita kogukondades paigaldatakse koolile päikesepaneelid. Eriotstarbelise e-lugeri pikk aku kestvus tähendab, et õpilased saavad seadet koolis laadida ja selle veel koju kaasa võtta, et seda õdedevendade ja vanematega jagada.

Eesmärk on tagada aktuaalse sisu jätkusuutlik tootmine ka kohalikul tasandil. Töötajad mõtlevad sellest, kuidas luua terve digitaalökosüsteem ümber kohalike raamatute. Worldreader teeb koostööd kohalike kirjastustega, et digitaliseerida esimest korda nende raamatuid ja

koolitada neid, kuidas turustada oma e-raamatuid amazon.com internetileheküljel ülemaailmseks müügiks. „Kuigi Aafrikas avaldatakse igal aastal vaid väike arv uusi raamatuid, on meil olemas suurepärane ressurss, kui me saame näha nende raamatute nimekirja ja need digitaliseerida,“ ütleb Risher. Ameerika kirjastajad annetavad sisu, samal ajal kui Aafrika kirjastajatele makstakse umbes 70 senti (USA dollarites) ühe e-raamatu kohta. See võib väikse kirjastuse jaoks teha aastas kokku mitu tuhat dollarit. Nendest ressurssidest luuakse igale koolile umbes sajast raamatust koosnev kohandatud raamatukogu.

Risher toob kaasa mõtteviisi, mida on kujundanud tema veedetud aastad juhtides Amazoni plahvatuslikku kasvu. Worldreader tegutseb nüüd 10 miljoni dollari suuruse aastaeelarvega, mis hõlmab annetatud e-raamatute väärtust, ning mis on jõudnud juba enam kui viie miljoni lugejani. See on endiselt oma programmide täiustamise ja oma mudeli optimeerimise etapis, millega liigutakse järgmise kümnendi palju suurema laiendamise suunas. Worldreader loodab teenindada 2020. aastaks 40 miljonit lugejat ja 2025. aastaks üks miljard lugejat.

Kuigi nii trükiraamatutel kui ka eriotstarbelistel e-lugeritel on oma roll, on seni kõige odavam strateegia olnud e-raamatute edastamine seadmetesse, mis inimestel juba olemas on. Mittetulundusorganisatsioon Library for All, nüüd tuntud kui internetileheküljena Nabu.org, on seda lähenemisviisi algusest peale eelistanud. Selle kaasasutaja Tanyella Evans selgitab: „Meie [mobiilne] levitamiskogemuse strateegia lähtub tõesti turust. Eelkõige nendest Hiina ja Aasia ettevõtetest, kes toodavad neid odavaid telefone. Inimesed, isegi maapiirkondades elavad, teavad, mis on Tecno ja Blu. See on nagu Coca-Cola.“ Erinevalt Worldreaderi Kindle'i strateegiast, „uskusime meie, et potentsiaal peitub seadmest sõltumatus platvormis.“ Nutitelefonid võimaldasid levitada ka värvilisi illustratsioone, mis oli oluline Library for All kvaliteetse digitaalse lugemiskogemuse visiooni jaoks.

Sellest ajast alates on Worldreader oma pikaajaliste Kindle'i programmide täiendusena kasutusele võtnud mobiiltelefonide strateegia. Kui Worldreaderi Kindle'i programmid keskenduvad koolipõhisele õpetamisele, siis selle mobiilprogrammid on suunatud koolis, mitte õppivatele täiskasvanutele ja koolieelikutele. Selle mobiilplatvorm sai varajase tõuke koostööst Opera veebibrauseriga, mis tol ajal hõivas 25 protsenti mobiiltelefonide veebibrauserite turust. Selle partnerluse raames oli Worldreaderi äpp eelinstalleeritud enamikesse arengumaades levitatesse telefonidesse, mis suurendas oluliselt selle nähtavust. Susan Rimerman Worldreaderist märgib, et mobiilne edastus „võimaldab meil kiiresti tegutseda“. „Inimestel on

juba seade olemas. Meil on Etioopias, Nigeerias ja Filipiinidel suured kasutajaskonnad. Me saame tuua raamatuid inimeste kätte, kus meil pole vahendeid ise tegutsemiseks.“ See võimaldab Worldreaderil kiiresti laiendada uutesse keeltesse või seadmetesse.

Rimerman märgib, et pole vahet kas tegemist on mobiiltelefoni või eriotstarbelise e-lugeriga, on digistrateegia „meie eduga absoluutselt seotud“. „Meil on nüüd raamatuid 43 keeles ja see võimaldab meil kiiresti oma kogu laiendada. Väiksemate keelerühmade jaoks väiksemate tiraažide ettevalmistamise kulud muudavad selle kalliks. Meie aga ületame selle takistuse.“ Peale seda, kui selgus, et romantika oli näiteks Nigeeria moslemipiirkondade naiste seas populaarne kategooria, suutis Worldreader oma äppi kiiresti üles laadida rohkem Harlequini kirjastuse raamatuid. See nobedus tuli kasuks ka siis, kui organisatsioon sai rahastust, et käivitada araabia keele programm koos Jordaania olevate Süüria põgenikega. „Üks suurepärane asi digitaalsuse juures on see, et sul pole ei trüki- ja paberi piiranguid ega levitamise logistilisi probleeme väljaspool oma kohalikku turgu,“ märgib Rimerman. „Sa saad lihtsalt oma raamatud seadmest kätte.“

SEITSE Lubade üle läbi rääkima

George Kerscher jättis 1985. aastal oma esimese töökoha keskkooli kirjandusõpetajana, et õppida Montana Ülikooli kraadiõppes arvutiteadust. Lisaks akadeemilise õppe tüüpilistele probleemidele, seisis Kerscher silmitsi ainulaadse probleemiga. Ta oli hiljuti kaotanud nägemise ja ta ei saanud enam tavalist trükiteksti lugeda. Tol ajal said pimedad või vaegnägijatest lugejad laenutada rahvusraamatukogust paljude populaarsete romaanide spetsiaalseid kassettsalvestisi. Kuid neid spetsiaalseid tekste, mida Kerscher oma õpinguteks vajab, polnud kunagi salvestatud. Isegi kui need oleksid salvestatud, oleks olnud väga ebapraktiline otsida kassettilindil vajalikke lehekülgi ja viitematerjale. Sel ajal oli Kerscheri jaoks parim võimalik lahendus palgata assistent, kes talle nõutavad materjalid isiklikult ette luges.

Kui Kerscher juhtumisi kohtas ühte oma arvutiteaduse raamatu autorit, tuli talle meelde küsida, kas raamatu digifail on saadaval. Sellest inspireerituna, kirjutas ta peagi mitmele arvutiteaduse kirjastusele, küsides faile ja autoriõiguse luba, et kohandada nende raamatuid puuetega lugejatele. Kerscher veetis nädalaid luues tarkvara, mis teisendab tekstifailid erinevatesse juurdepääsetavatesse failivormingutesse. Lugejad, kes vajavad suuremat kirja, saavad lihtsasti

muuta fondi suurust. Punktkirja tundjad said lugeda raamatuid uuendatava punktkirjamonitori abil või printida kodus eriprinterit kasutades välja paberkoopia. Esimest korda 1976. aastal müüdnud Kurzweili trükiteksti ettelugemisseadmete kasutajad said kuulata automatiseeritud heliesitust. Mõistes, et paljud teised temasugused võivad seda tüüpi teenusest kasu saada, käivitas Kerscher 1988. aastal organisatsiooni Computerized Books for the Blind and Print Disabled. „Ma püüdsin jõuda inimesteni, kes olid pimedad ja füüsilise puudega,“ selgitab Kerscher, „aga hõlmata ka inimesi, kes düsleksia või mõne muu õpiraskuse tõttu ei saanud tavalist trükki lugeda.“ Ettevõtte polnud kunagi registreeritud ei kasumit teeniva ega mittetulundusorganisatsioonina. „Siis olin ainult mina oma keldris.“ Neil internetieelsetel aegadel sai Kerscher erinevaid raamatufaile diskettidel, mille teisendatud failid saatis ta teistele trükikirja lugemise puudega lugejatele. „Ma saatsin diskette üle kogu maailma.“

Nagu paljudes teistes valdkondades, võimaldas tarkvara kasutuselevõtt tootlikkuse märkimisväärset kasvu. Varasemad ettevõtted pidid oma raamatuid hoolikalt valima, sest iga helisalvestis nõudis nende kättesaadavaks tegemiseks mitu tundi vabatahtlikku tööd. Kerscheri tarkvara saavutas selle kõigest viie sekundiga. Esimest korda muutus praktiliseks tervete trükitud materjali kataloogide teisendamine kättesaadavatesse vormingutesse. „Microsoft Pressi kirjastuse kirjastusosakonnas töötas üks naine, kelle isa oli pime,“ meenutab Kerscher. „Iga kord kui nad uue raamatuga välja tulid, pani ta raamatu koos diskettidega karpi ja saatis mulle. Niipea kui ma selle paki kätte sain, töötlesin failid läbi.“

Autoriõiguse lubade taotlemine

Kerscheri tava taotleda kirjastustelt kirjalikku luba polnud rangelt vajalik 1984. aastal Sony Corporation of America vs. Universal City Studios, Inc. kohtuasjas tehtud Ameerika Ühendriikide Ülemkohtu otsuse kohaselt. Selles kohtuasjas väitsid filmi- ja teleprodutsendid, et varasema videomaki tehnoloogia Betamaxi kodukasutajad rikkusid autoriõigusi salvestades saateid ilma nende loata. Sony võitis selle kohtuasja napilt, kuna Ülemkohus leidis, et isiklike salvestiste tegemine lindistamise eesmärgil oli lubatud õigustatud kasutamise põhimõtete kohaselt. Teine kohus oleks suure tõenäosusega kasutanud sama loogikat, et kiita heaks trükikirja lugemise puudega lugeja tehtud vormingu muutmist. Tõepoolest, Sony allmärkuses tuletati meelde, et Ameerika Ühendriikide Esindajatekoda komitee aruanne oli kunagi toonud „autoriõigusega kaitstud teose koopia tegemine pimedate inimese mugavuse huvides“ õigustatud

kasutamise parimaks näiteks. Kerscher tahtis minna aga kaugemale, tehes mitte ainult endale koopiaid, vaid levitades neid ka hulgaliselt teistele trükikirja lugemise puudega lugejatele. Seda oleks tõenäoliselt ka peetud õigustatud kasutamiseks, kuid loa küsimine hoidis ära igasuguse vaidluse võimalikkuse. Lisaks autoriõiguse seadusele, vajab Kerscher digifailidele juurdepääsuks ka kirjastuste abi. Neil päevil e-raamatuid veel ei müüdnud ja skaneerimistehnoloogia oli endiselt oma algusjärgus.

Kirjastustelt autoriõiguse loa taotlemine oli ka valdkonnas juurdunud tava. Vanem ja suurem organisatsioon Recording for the Blind alustas oma igale raamatule loa saamise tava enne kui Sony pretsedent oli loodud. Kuigi kirjastused olid üldiselt nõus, oli autoriõiguse lubade saamise protsess väga aeganõudev. „Selles osakonnas töötas 10 kuni 20 inimest, kes kõik löid kirjastajatega suhteid,“ meenutab Kerscher. „Üks töötaja lahkus kirjastajaga kui juba teine tuli uuega sisse, kus nende vestluse peamiseks küsimuseks oli: „Milleks sa seda vajad?“.“ Mitte iga kirjastaja ei võtnud neid jutule. Need, kes võtsid, tegid selle järgselt tavaliselt mitu kõnet. „Juurdepääsu saamiseks autoriõiguse litsentsi küsimine on mittetulunduslik tegevus,“ märgib Kerscher. „Kui sul on kaks virna asju oma laual, kus üks kuhi toob raha sisse ja teine ei too, siis millise virna kallal tahab su ülemus, et sa esimesena töötaksid?“

Autoriõiguse lubade andmine võib kirjastustele ka raha maksta. Välja pakutud heategevusliku litsentsi kohta õigusabi küsimine võib vabalt maksta sadu dollareid. Advokaat võib isegi soovitada iga autori lepingu kulukat läbivaatamist, et veenduda, et kirjastusel on voli anda luba. Kirjastused võivad samuti tunda kohustust kontrollida, et nendega ühendust võttev ja neile taotlust esitav organisatsioon või isik on tõesti see, kellenad ennast esitlevad. Isegi suure ja usaldusväärse organisatsiooniga suhtlemine võtab aega ja ressursse. Paljude väikeste organisatsioonide üksiktaotlustega tegelemine on märgatavalt palju keerulisem.

Lubade taotlemine raamat raamatu haaval, ütleb Kerscher, oleks väikse ettevõtmise jaoks „olnud tõeline progressi pidur kohe alguses“. Mõistes oma tarkvara potentsiaalset võimekust, taotles Kerscher teadlikult laiema haardega litsentse. „Ma proovisin saada kõikehõlmava autoriõigusega kaitstud väljaandeid kõigest, mida kirjastusel pakkuda oli.“ Paljud kirjastused neid ka andsid. Kerscher töötas ainult umbes kahe tosina kirjastajaga. Sellest aga piisast, et saada kõik need arvutiteaduse hariduse omandamiseks vajalikud raamatud. Osaliselt tänu juurdepääsetavate õppematerjalide hõlpsale kättesaadavusele sai arvutiprogrammeerimisest nägemispuudega meeste ja naiste juhtiv tööhõive valdkond.

Chafee muudatusettepanek (The Chafee Amendment)

1996. aastal tegid mitmed riiklikud pimedate huvirühmad koostööd, et tõugata tagant seadust, mis hõlbustaks lubade saamise töörohkete protsessi. Eelnõuga muudeti autoriõiguse seadust, millega selgitati, et raamatute trükikirja lugemise puudega lugejatele kättesaadavatesse vormingutesse muutmiseks pole vaja autorite või kirjastuste luba. See on sätestatud Ameerika Ühendriikide autoriõiguse seaduse §-s 121, millele tavaliselt viidatakse selle seaduse vastuvõtmist mõjutanud senaatori auks kui Chafee muudatusettepanekule. Pimedaid lugejaid teenindavad organisatsioonid said võimaluse kasutada raamatuid ilma kirjastuse loata. Kirjastusi kaitsti ka autorite hagide esitamise võimaluse eest.

Tekkis uus mittetulunduslik organisatsioon Benetech, kes tahtis seda uut võimalust laialdasemalt ära kasutada. Selle töö edendamiseks arendas Benetechi asutaja ja tegevjuht Jim Fruchterman isiklikult välja ühe varasema digitaalse skanneri. Benetech ostab tavalise trükikoopia ja lõikab sellelt skannimiseks n-ö selja maha. Praegugi kasutatav lõikemasin meenutab kudumistelge, millel on lisaks mehaaniline vänt, mis surub lõikuri tera kõigist nendest lehtedest läbi. See eemaldab kõite ja vabastab lehed, et neid saaks skannerist läbi lasta. Lehed tuhisevad tänapäeva kiiresti neelavatest digitaalsetest skanneritest läbi sama kiiresti kui tippkiirusel töötavast printerist. Seejärel teisendab optiline tekstivastustarkvara skaneeritud lehed kiiresti otsinguvõimalusega PDF-failiks. Digifail saadetakse India korrektoritele, kes kohandavad metaandmeid, et luua pealkirju ning kirjutada lisatud piltidele kirjeldusi. Lahtised lehed seotakse kummipaeltega kinni ja pannakse raamaturiiulisse hoiule juhul kui korrektoori käigus avastatakse mõni puuduolev lehekülg. Lõpuks tehakse failid interneti teel kättesaadavaks.

Aeglasest ja kulukast lubade hankimise protsessist vabastatuna kogus Benetech kiiresti kokku maailma suurima kättesaadavates vormingutes raamatute kogu, mis on saadaval Bookshare'i nimelise digitaalse raamatukogu kaudu. Ameerika Ühendriikide Kongressi raamatukogu toodab tavaliselt aastas kaks tuhat helisalvestist vaegnägijatest lugejatele, eriti eakamatele. Kõrghetkel tootis Recording for the Blind and Dyslexic seitse tuhat raamatusalvestist aastas. Benetechi Bookshare'i teenuse digitaalses raamatukogus on nüüd ligi kuussada tuhat raamatut. Iga raamat on digifailina DAISY-vormingus saadaval. Spetsiaalselt trükikirja lugemise puudega lugejatele välja töötatud DAISY-vormingus teksti saab muuta suurekirjaliseks, ette mängida trükiteksti ettelugemise teel või üle kanda punktkirja. Trükikirja lugemise puudega

lugejad võivad tasu eest, mille tasub sageli nende ülikool või avalik raamatukogu, saada juurdepääsuõigused Bookshare'i digitaalraamatukogule.

Kui kirjastused kohanesid Benetechi lähenemisega ja e-raamatutega üldisemalt, said paljud nendest omavahel partnerid. Kirjastus HarperCollins sõlmis 2005. aastal partnerluslepingu ja paar aastat hiljem saatis ta Benetechile igal aastal tuhandete uute raamatute epub-faile. Kuigi see pole seadusega nõutud, jätkab Benetech igal võimalusel lubade taotlemise teekonda. Epub-failide saamine otse partnerkirjastuselt on oluliselt palju kulutõhusam kui trükitud koopiade ostmine, lõikamine ja skannimine. Kuigi partnerluste loomine ja kirjastustega lepingute sõlmimine on Fruchtermani sõnul endiselt „tehinguliselt kulukas“, saab Benetech Ameerika Ühendriikide haridusministeeriumilt märkimisväärset rahastust. Kui õpilane vajab kooli jaoks raamatut ja kirjastus keeldub loataotlusest või ignoreerib seda, kasutab Benetech endiselt oma lõikamis- ja skaneerimistehnoloogiat, mida kaitseb Chafee muudatusettepanek. „Meid pole kunagi kohtusse kaevatud,“ ütleb Fruchterman, „aga meid on ähvardatud.“

Õppetunnid

Kommertskirjastused on juba näidanud valmisolekut anda tasuta litsentse kasumit mittetaotlevatele, kes levitavad digiraamatuid ebasoodsas olukorras olevatele elanikkondadele. Nende kirjastamise partnerluste läbirääkimised toovad aga kaasa märkimisväärseid tehingukuluseid. Kirjastuse tähelepanu saamine, usalduse loomine, taotluse edastamine ja selgitamine, lepingu koostamine, advokaatide poolsete lepingu ülevaatamine ning sellele järgnev võtavad palju aega ja raha. Kasumit mittetaotlevate jaoks on tunduvalt tõhusam sõlmida iga kirjastusega raamleping, kui taotleda lube raamat raamatu haaval. Selgelt tuvastades, et sellised kasutused on seaduslikud isegi ilma loata, lihtsustab see samuti selliseid partnerlusi. Seda saab teha kas õigustatud kasutamise raames või võttes vastu kindlaid autoriõiguse erandeid.

Kuna kasumit mitteteenivad kirjastused ja raamatumüüjad võitlevad raamatunäljaga, peavad nad meeles pidama ka trükikirja lugemise puudega lugejate erivajadusi. Nägemiskaotuse eksperdirühma (Vision Loss Expert Group) läbi viidud teadusliku ülevaate kohaselt on 2020. aastaks 38,5 miljonit inimest jäänud pimedaks. Nägemispuue mõjutab kuus korda rohkem inimesi ja sajad miljonid inimesed vajavad lugemiseks prille, mida nad ei saa aga endale

hankida. Rahvusvahelise Düsleksiaassotsiatsiooni (Dyslexia International) hinnangul on 700 miljonit inimest düslektikut. Kokku on umbes miljardil lapsel ja täiskasvanul mingisugune trükikirja lugemise puue. Uusi raamatufaile saab tahtlikult kujundada, et hõlbustada lihtsat teisendamist kohandatavasse vormingutesse. Selle kujundusparameetri tööprotsessi alguses tähelepanuta jätmise võib muuta probleemi hilisema lahendamise palju keerukamaks.

Tavaliselt täheldatakse, et digitehnoloogiatel on eriti palju potentsiaali, et suurendada puuetega inimeste mõjuvõimu. Palju sagedamini kui seda tähele pannakse, on puuetega leiutajad ise olnud tehnoloogiliste arengute edasiviiv jõud. George Kerscher töötas välja esimese failivormingu, mis on võimeline esitama teost teksti või helina, et rahuldada tema enda ja teiste samasuguste probleemidega silmitsi seisvate inimeste vajadusi. Ray Kurzweili ja Stevie Wonderi koostööst sündis esimene süntesaator, mis tegelikult kõlas nagu tiibklaver. Vint Cerf, kes on üks n-õ interneti isadest, oli e-posti aluseks oleva varajase tehnoloogia teerajaja, et ta saaks oma naisega paremini suhelda, kuna mõlemal oli kuulmispuue. Trükikirja lugemise puudega lugejad võtsid kõige esimestena lindistatud raamatud ja e-lugered kasutusele, veel aastakümneid enne, kui enamik meist teadis selliste asjade olemasolust. Pimedatele mõeldud haridusasutused olid esimesed tasakannerite ja trükiteksti ettelugemistarkvara kommertskasutajad. Alles hiljem pika arenguprotsessi käigus muutusid kõik need tehnoloogiad tavapärasteks, tuues lõpuks kasu sadadele miljonitele kasutajatele.

Märkimisväärne on see, need teedrajavad uuenduslikud jõupingutused äriettevõtetes ei toimunud vaatamata uutele leiutistele patentide lubamisele. Puuetega lugejatele mõeldud erilahenduste turg oli isegi tugeva intellektuaalomandi kaitsega kasumile suunatud üksuste meelitamiseks liiga väike. Pigem tegid ülikooliteadlased ja puuetega inimesi teenindavad kasumit mittetaotlevad ning puuetega üksikleitajad teedrajava uuenduse rasket ja tulutut tööd. Ma nimetan seda nähtust eesmärgipõhiseks uuenduseks. Nagu öeldakse: „Vajadus on leiutamise ema“. Kasumit mittetaotlevad, kes teenindavad lugejaid, keda on tavapärastest vormingutest ja ärimudelitest välja jäetud, on ainulaadses olukorras teha uute tehnoloogiate ja ärimudelite arendamise rasket tööd. Nende jaoks on kirjastamise radikaalne uuendus missioonikriitilise tähtsusega. Organisatsioonidel, kelle missiooniks on kasumi teenimine, pole mõtet investeerida selliste keeruliste probleemide lahendamise kulukasse töösse. Teadlased, kelle põhiülesanne on seotud teadmusega, ei pruugi alati olla huvitatud uuringu nägemisest läbi praktilise lahenduse. Edukas uuendus nõuab valmidust suruda ebaõnnestumisest läbi ning kirge

ja pühendumust edasi püüdlamiseks veel aastakümneid enne seda, kui rahalised tasud on võimalikud.

Kui raske varajane töö on tehtud, toob eesmärgipõhine uuendus tihti tohutuid kasusid palju laiemale kasutajaskonnale ja seda laia kasutajaskonda teenindavatele kasumi teenimisele suunatud ettevõtetele. See on pidanud paika paljude tehnoloogiate puhul, mis olid esialgu töötatud välja trükikirja lugemise puudega lugejate abistamiseks. Ma ennustan, et see peab paika ka raamatu tootmise ja levitamise trikkide ja meetodite puhul, mida selles raamatus kirjeldatud organisatsioonid on raamatunäljast võitu saamiseks välja töötanud.

KOKKUVÕTE

Lõputöö teemaks oli kommenteeritud tõlge, mille käigus tõlgiti Lea Shaveri teosest „Ending Book Hunger“ valitud peatükid eesti keelde, misjärel analüüsiti tõlkeprotsessis esinenud probleeme, mille käigus toetuti samal ajal teoreetilises osas käsitletule. Tõlke loomisel lähtuti eelkõige lähteteksti autori püstitatud eesmärgist rääkida lugejatele, mida kujutab endast raamatunälja probleem ning leevendada oma panusega seda probleemi.

Enne valitud teose tõlkima asumist, tuli välja töötada aga sobiv teooria, millele saaks tõlkeprobleemide analüüsimisel toetuda. Töö teoreetilises osas räägiti kõigepealt lähemalt populaarteaduslike tekstide tõlkimisest ning toodi välja erinevad probleemid, mis selliste tekstide tõlkimisel esinevad, milleks on näiteks idioomid ja metafoorid, nimed ja nimetused, teadus- ja tehnilised terminid ning liitsõnad ja nominaalstiil. Kuna valitud teose peatükkide tõlkimisel esinesid samuti probleemid nii metafooride kui ka nimede ja nimetuste tõlkimisega, käsitleti neid probleeme ning nende tõlkemeetodeid lähemalt teooriaosas, milles lähtutakse peamiselt Peter Newmarki käsitlustele. Nii metafooride kui ka asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimiseks on väga palju erinevaid võimalusi, kus kõige olulisem on valida just esinevale probleemile sobiv tõlkemeetod, mis aitaks selle mõtet lähtekeelest sihtkeelde üle tuua kõige selgemalt. Kuna nii metafoorid kui ka nimed ja nimetused on väga lähtekeele ja -kultuuri spetsiifilised on nende tõlkimine tunduvalt raskendatud. Eriti ettevaatlik peab olema nimede ja nimetuste tõlkimisel, mille puhul tuleb vaadata, mida tõlkida võib ja mida mitte. Kui tõlkija ei tunne ennast nimede ja nimetuste tõlkimisel kindlalt, ei tohiks ta neid tõlkida, vaid peaks need lähtekeelest sihtkeelde transkribeerides üle tooma (Newmark 1984: 81).

Töö empiirilises osas analüüsiti kõigepealt lähemalt tõlkimiseks valitud lähteteksti, tuues välja selle eesmärgi, olemuse kui ka keelelised ja sisulised eripärad. Tõlkeprobleemide analüüsis analüüsiti kokku 20 erinevat metafooride, nimede ja nimetuste ning muude väljendite tõlkimisel esinenud kitsaskohta, kus kõigi näidete puhul toodi välja, kuidas leiti sellele probleemile eestikeelne sobilik vaste. Nii metafooride kui nimede ja nimetuste tõlkimisel lähtuti töö teoreetilises osas väljatoodust, kuid muude esinenud sõnapaaride ja väljendite tõlkimisel võeti kasutusele nii metafooride kui nimede ja nimetuste tõlkimiseks mõeldud tõlketeooriad. Tõlke loomise ja esinenud probleemsete sõnade või väljendite analüüsimise käigus saadi vastused ka sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustele. Esimese küsimuse, kuidas tõlkida kujundlikku

keelt, kui otsetõlge pole võimalik, vastuseks saab öelda, et peale sõnasõnalise tõlke loomise on alati võimalik metafoore tõlkida nii, et selle mõte seletatakse sihtkeeles lahti. Teise küsimuse, milline tõlkemeetod on kõige sobivam asutuse ja organisatsioonide nimede ja nimetuste tõlkimiseks, vastuseks leiti, et kõige sobivamad tõlkemeetodid on transkribeerimine, kus lähtekeelne nimi tuuakse originaalselt sihtkeelde üle, ning sõnasõnaline tõlkimine.

Magistritöö autor loodab, et sissejuhatuses püstitatud töö eesmärk, raamatunälja aktuaalsuse teadvustamine, on läbi selle töö saavutatud. Loodetavasti on lugejad selle töö lugemise käigus saanud aru, mida kujutab endast raamatunälja probleem ning kui tõsine see on. Ehk suudab see lõputöö motiveerida ka lugejat raamatunälga leevendama, mis seati ka oma tõlke loomise eesmärgiks. Kindlasti on eesti keel rikastunud uue sõnavara poolest, eriti metafooride ning asutuste ja organisatsioonide nimede ja nimetustega. Sissejuhatuses seadis autor ka endale ühe isikliku eesmärgi, milleks oli enda proovile panek. Nüüd kui töö ja selles sisalduv tõlge on valmis, saab kindlalt öelda, et see eesmärk sai täidetud. Ladusa ja sihtkultuurile arusaadava tõlke väljakukkumist saab paremini hinnata aga selle lugeja. Autor leiab aga ise, kuna see oli tema üks esimesi kirjandusteose tõlkimise katsetusi, arvab ta ise, et sai oma oskuste ja kogemuste pagasit arvestades hästi hakkama.

KASUTATUD KIRJANDUS

Esmane allikas:

Shaver, L. (2020). *Ending Book Hunger*. New Haven/London: Yale University Press. Loetud aadressil

https://www.bookhunger.org/_files/ugd/4b711b_5d3d3e1b887b43a99f6fd7c4edc5f1f7.pdf

Teised allikad:

Birzniece, E., Kondratjev, E., Krejčová, L., Lukanenok, K., Mägi, E., Pasquino, B., Puccio, A., Schmit, T., Torim, S. & Äkke, T. (2015). *Düsleksiaga laste vanemate toetamine*. Loetud aadressil

https://www.logopeed.ee/images/dokumendid/dysleksiaga_laste_vanemate_toetamine.pdf

Dyslexia International. (s.a.). *About us*. Loetud aadressil <https://dyslexia-international.org/about-us/>

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. (2009). Kättesaadav aadressil <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi>

Filosoft. (2007). Kättesaadav aadressil https://www.filosoft.ee/dict_enet/

Forte. (2012, 4. oktoober). *Kunstnik kujundas vaeglugejate abistamiseks tasuta kirjatüübi*. Loetud aadressil <https://forte.delfi.ee/artikkel/65055384/kunstnik-kujundas-vaeglugejate-abistamiseks-tasuta-kirjatuubi>

Glosbe. (s.a.). Kättesaadav aadressil <https://glosbe.com/>

Hinnosaar, M. & Hinnosaar, T. (2010). *Inglise-eesti majandussõnastik*. Loetud aadressil https://et.wiktionary.org/wiki/s%C3%B5nastik:Inglise-eesti_majanduss%C3%B5nastik

IES = Inglise-eesti masintõlkesõnastik. (s.a.). Kättesaadav aadressil: <http://www.eki.ee/dict/ies/index.cgi>

Lange, A. (2008). *Tõlkimise aabits*. Tallinn: Valgus.

Mohammad, Q. A., Mohammed, N. A., & Ali, R. A. (2007). Cogno-cultural issues in translating metaphors. *Perspectives*, 14(3), 230–239. <https://doi.org/10.1080/09076760708669040>

Newmark, P. (1984). *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.

— (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall International.

Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.

Nyangeri, N. A., & Wangari, R. (2019). Proper Names in Translation: Should They be Translated or Not?. *Eastern African Literary and Cultural Studies*, 5(3–4), 347–365. <https://doi.org/10.1080/23277408.2019.1680914>

Pratham Books. (s.a.). *Find Us*. Loetud aadressil <https://prathambooks.org/contact-us/>

Processing languages of the Global South. (s.a.). *Linguistic Digital Divide*. Loetud aadressil https://cgi.luddy.indiana.edu/~gasser/plogs_res.html

Punktkirjamonitor. (2017). Loetud aadressil <http://allavett.blogspot.com/2017/05/punktkirjamonitor.html>

Reiß, K., & Vermeer, H. J. (2014). *Towards a General Theory of Translational Action*. London/New York: Routledge.

Saluäär, H. (2007). Mis on tõlkepõhine tekstianalüüs ja mis kasu on sellest eesti õigustõlkijal?. *Õiguskeel*, 2007(4), lk 18–23.

Sharkas, H. (2009). Translation Quality Assessment of Popular Science Articles: Corpus Study of the Scientific American and Its Arabic Version. *trans-kom*, 2(1), 42–62. Loetud aadressil http://www.trans-kom.eu/bd02nr01/trans-kom_02_01_03_Sharkas_Translation_Quality_Assessment.20090721.pdf

Silmalaegas. (s.a.). *Punktkirjakirjutusmasinad*. Loetud aadressil <https://silmalaegas.laegas.ee/kataloog/14>

Timpmann, K. (2010). *Kohalike omavalitsuste fiskaalautonoomia: Eesti olukord ja arenguvõimalused* (magistritöö). Loetud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/14901/timpmann_kadi.pdf

U.S. Code = United States Code. (2015). *Flexibility for equitable per-pupil funding*. Loetud aadressil https://www.law.cornell.edu/uscode/text/20/6491#1_2

Vermeer, H. J. (1989). Skopos and commission in translational action. — L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader. Third Edition*. London/New York: Routledge, 191–202.

Wiktionary. (2022). *Pratham*. Loetud addressil
<https://en.wiktionary.org/wiki/%E0%A4%AA%E0%A5%8D%E0%A4%B0%E0%A4%A5%E0%A4%AE>

SUMMARY

The aim of the master's thesis was to translate selected chapters from Lea Shaver's popular science book "Ending Book Hunger" into Estonian and to analyse in more detail the problems that arose in the translation process. The aim of the translation was to raise awareness of book hunger. The translation helps to alleviate the problem of book hunger and helps to enrich the Estonian vocabulary and bring new linguistic terms to the language.

Before starting the work, two research questions were posed:

- How to translate figurative language if literal translation is not possible?
- Which translation method is most suitable for translating the names of the institutions and organizations?

The master's thesis is divided into three parts. In the first half, in the theoretical part, the problems of translating a popular scientific text are first highlighted. The translation of metaphors and the names and terms of institutions and organizations is then discussed, as well as the different translation methods for translating them.

In the second part of the work, in the empirical part, the source text is analysed first. The various words and phrases that caused problems with the translation are then highlighted, such as the translation of metaphors, names and terms, and other expressions. The problems encountered are thoroughly analysed, introducing the process of finding the target language matches for these words or phrases. A total of 20 different issues have been analysed, seven of which deal with the translation of metaphors, seven with the translation of the names and terms of institutions and organizations, and the remaining six with the translation of other expressions. The analysis of the problems is based on the theoretical part. The third part presents the Estonian translation of the source text.

The translation of problematic words or phrases in the translation also provided answers to the research questions posed. The answer to the first question was that in addition to creating a literal translation, it is always possible to translate figurative language in such a way that the meaning is explained in the target language. In response to the second question, it was found that the most appropriate translation methods for translating the names of institutions and

organizations are transcription, where the source language is originally transferred into the target language, and literal translation.

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Hedi-Liis Kalu

.....

/allkiri/

22.05.2022

/kuupäev/

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hedi-Liis Kalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Lea Shaveri teose „Ending Book Hunger“ valitud peatükkide tõlge ja tõlkeprobleemide analüüs“,

mille juhendaja on Terje Loogus,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hedi-Liis Kalu

22.05.2022